

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

PROF. DR. METİN AKAR'A ARMAĞAN

(Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2021)

Talha DİL BEN

Arş. Gör., İstinye Üniversitesi
talha.dilben@istinye.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4434-9859>

Şeytan Hikâyesi'nin Mensur Bir Nüshası ve Müstensihin Konuşma Diline Ait Kullanımlarının Bazı Sözlüklerdeki Karşılığı

*A Prose Copy of "Satan's Fable" And The Equivalence of
The Scribal's Use of Dialectal Language
in Some Dictionaries*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 14.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 26.11.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2021

Atıf/Citation

DİL BEN, T. (2021). *Şeytan Hikâyesi'nin Mensur Bir Nüshası ve Müstensihin Konuşma Diline Ait Kullanımların Bazı Sözlüklerdeki Karşılığı*. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 2322-2368. <https://doi.org/10.34083/akaded.1009580>

DİL BEN, T. (2021). A Prose Copy of *Satan's Fable* And The Equivalence of The Scribal's Use of Dialectal Language in Some Dictionaries. *Journal of Academic Language and Literature*, 5(4), 2322-2368. <https://doi.org/10.34083/akaded.1009580>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Manzum ve mensur varyantları bulunan *Şeytan Hikâyesi*, Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiş olup birçok el yazması nüshası bulunan ve Müslüman Türk halk kitlelerince rağbet gördüğü anlaşılan, farklı dillerin edebiyatlarında benzer şekillerde yer edinmiş bir metindir. Eser, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye mâl edilse de bu bilgi eserin mensur varyantındaki bir ibarenin yanlış anlaşılması nedeniyle ortaya çıkmış olmalıdır. *Şeytan Hikâyesi*'nin özel kitaplığımızda bulunan mensur bir nüshası, eksik olmasına rağmen müstensihin konuşma dilini, ağız özelliklerini yansıtmaya bakımından değerli bulunmuştur. Bu makalede, *Şeytan Hikâyesi*'nin ilgili nüshasının transkripsiyonlu metni verilmiş, bariz yanlış olduğu anlaşılan kullanımlar dışında müstensihin kullanımına müdahale edilmeyerek müstensihin gündelik diline ait kullanımlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca söz konusu kullanımlar, *Derleme Sözlüğü*'nde ve Türk olmayan yazarlar tarafından yazılan Türkçenin bazı sözlüklerinde aranmış, bu kullanımların hem ilgili sözlüklerde yer alıp almadığı hem de Türkiye Türkçesi ağızlarında muhafaza edilip edilmediği, muhafaza ediliyorsa hangi ağızlarda yer aldığı incelenmiştir. Nüshada hem Türkçe sözcüklerde hem de alıntı sözcüklerde kayda değer kullanımların bulunduğu, bu kullanımlardan bazılarının Türkiye Türkçesi ağızlarında hâlâ muhafaza edildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Şeytan Hikâyesi*, Türkiye Türkçesi ağızları, *Derleme Sözlüğü*, ağız özellikleri, alıntı sözcükler

Abstract

Satan's Fable, which exists in verse and prose variants, was translated from Arabic into Turkish and has come down to us in many manuscript copies. It is apparently popular in the Muslim Turkish communities and has similarly gained ground in the literature of other languages as well. Although the work is attributed to Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, this information must have arisen due to a misunderstanding of an expression in the prose variant of the work. A prose copy of *Satan's Fable* in our private library, though incomplete, is found valuable in terms of reflecting the dialectal characteristics of the scribal. In this article, the transcribed text of the relevant copy of *Satan's Fable* was given, and an attempt was made to reveal the scribal's use of colloquial language by not interfering with his use, except for the clearly incorrect uses of the language in the copy. Moreover, the above-mentioned uses were checked in *Derleme Sozlugu* as well as in some other Turkish dictionaries written by non-Turkish authors. It was examined whether these uses are included in the corresponding dictionaries or whether they have been preserved in Turkey Turkish dialects, and if so, in which dialects. It was observed that there were significant uses in both Turkish words and borrowed words in the copy, and some of these uses are still preserved in the Turkey Turkish dialects.

Keywords: *Satan's Fable*, dialects of Turkey Turkish, *Derleme Sozlugu*, dialect features, borrowed words

Giriş

Türk dilinin XIII.-XV. yüzyıllar arasını kapsayan döneminde Batı Türkçesiyle yazılmış eserlerde tek tip ve standart bir imlaya rastlanmamakla birlikte, benzer duruma XV. yüzyıldan sonra yazılmış metinlerde de rastlanabilmektedir. Transkripsiyonlu metin çalışmalarında kimi zaman *yüksek zümre* için yazılmış ve *değerli* olduğu düşünülen metinleri çalışmalara konu edebilme isteği, buna karşın, sıradan bir hayat yaşayan halk tabakasına mensup insanların elinde çoğaltılmış metinlerin *değersiz* addedilmesi, bu metinlerin barındırdığı ağız özelliklerinin de göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Bu tarz metinlerin çalışmalara konu edilmesi durumundaysa metinlerin yazıldığı dönemin dilini standart özelliklere bağlayabilme arzusuyla müstensihlerin kişisel dil kullanımlarının kimi zaman düzeltilmeye çalışılması yine benzer sonuçları doğurmaktadır. Oysa Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde her metnin her nüshası ayrı bir diyalekti temsil edebilir (Gülsevin, 2009). Bu nedenle ağız özelliklerine dayalı olarak nüshadan nüshaya değişen söyleyiş özelliklerine rastlanabilmektedir (Şahin, 1993). Her ne kadar imla standartlaşmaya başlasa da benzer duruma Eski Anadolu Türkçesi döneminden sonra yazılmış metinlerde de rastlanabilmektedir. Kimi müstensihlerin eser istinsah ederken tercih ettiği bazı kullanımlar, onların ağız özelliklerini gösteren metinlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Yazma eser kütüphanelerinde birçok nüshası bulunan *Şeytan Hikâyesi*, sadece tarihi dönemlerde okunmuş bir metin olmayıp Türkiye Türkçesiyle de çeşitli yayınevleri tarafından küçük kitapçıklar hâlinde basılan ve okunmaya devam edilen bir eserdir. Ayrıca hikâye, internet üzerinde de ilgi görmektedir. Video paylaşım sitesi YouTube’da hikâyenin Türkçe anlatımı, bir yıl civarı bir zaman içerisinde 2,5 milyona yakın izlenme sayısına ulaşmıştır (Hayalhanem, 2020). Popülerliğini hâlâ koruyan eserin, edebiyatlar arası ortak bir etkileşim zincirine sahip olduğu ve 373 yılının haziran ayında öldüğü tahmin edilen (Akyüz, 2012) Süryani bilgin Mor Efremler’in *Yirmi Sekizinci Şiir: Şeytanın İnsanları Günaha Nasıl Düşürdüğüne Dair Sırrını Açıklamaktadır* başlıklı şiiriyle benzer noktaları olduğu tespit edilmiştir (Akar, 2016). Hacimce küçük olan ve hem manzum varyantları hem de mensur varyantı bulunan *Şeytan Hikâyesi*’nin özellikle Türkçe mensur varyantının halk tarafından rağbet gördüğü anlaşılmaktadır.

Çalışmada *Şeytan Hikâyesi* metninin kitaplığımızda yer alan eksik bir nüshasının ağız özellikleri dikkate alınarak transkripsiyonlu metni oluşturulmuştur. Metinde müstensihnin gündelik konuşma dilini yansıttığı düşünülen Türkçe sözcükler ve ait oldukları dillerdeki özgün imlalarından ayrı bir biçimde yazılan alıntı sözcükler tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin transkripsiyonlu olarak aktarılması konusunda yardımcı olabileceği düşünülen ve Türk olmayan yazarlar tarafından yazılan Türkçenin bazı sözlüklerinden yararlanılarak ilgili sözcükler bu sözlüklerde aranmıştır. Türk olmayan bu yazarların sözlükleri dışında, nüshada yer alan kullanımların Türkiye Türkçesi ağızlarında bir karşılığı olup olmadığının tespit edilebilmesi adına nüshadaki kullanımlar *Derleme Sözlüğü*’nde de aranmıştır.

Transkripsiyonlu metin çalışmalarında müstensihlerin yaptığı kullanımların kimi zaman hatalı kullanımlar olduğu düşünülerek düzeltilmesi, müstensihlerin kişisel dilini gösteren bu kullanımların göz ardı edilmesine, metni istinsah eden müstensihin dili yerine, istinsah edilmiş metni yayımlayan araştırmacının kabul ettiği, o nüshayı istinsah eden müstensihe ait olmayan dil özelliklerini ortaya çıkarmak anlamına gelmektedir. İyi bir yazı eğitimi almamış ve belki de çoğunlukla *bir hayli sıradan* eserleri istinsah eden müstensihler, pek tabii olarak sözcüklerin imlasında hatalara düşmekle birlikte metinlerdeki tüm imla ayrılıkları ve ikili yazılışlar müstensihlerin bilgisizliğiyle açıklanabilecek nitelikte değildir. Bu ikili yazılışların, aynı satırdaki aynı sözcüklerde dahi görülebilen farklı imlaların nedeni bazen müstensihlerin ağır özelliklerini, gündelik konuşma dillerini -bilerek veya bilmeyerek- metinlerde yansıtmalarıyla ilgilidir.

1. Nüshadaki Kullanımların Karşılaştırıldığı Sözlükler

Şeytan Hikâyesi'nin ele alınan nüshasında müstensihinin yapmış olduğu kimi kullanımlar bazı sözlüklerde aranmış ve varsa karşılıkları gösterilmiştir. Yararlanılan sözlükler arasında yer alan ve Türk olmayan yazarlar tarafından çoğunlukla Latin harfleriyle kaleme alınan bu sözlüklerin bazılarında halk ağzına dayalı kullanımlara da yer verilmiştir. Bu sözlükler, *Şeytan Hikâyesi*'nin incelenen nüshasından daha eski tarihlerde yazılmış olsalar da nüshadaki birçok kullanımı içermektedirler. Söz konusu sözlükler dışında *Derleme Sözlüğü* de nüshadaki kullanımların arandığı bir diğer sözlüktür. Böylece ele alınan nüshadaki kullanımların, nüshanın istinsah edildiği dönemden önceki transkripsiyon metinlerinde ve istinsah edildiği dönemden sonra devam etmekte olan Türkiye Türkçesi ağızlarındaki durumları da incelenmiştir.

Nüshadaki kullanımların ilgili sözlüklerde bulunması durumunda sözcük kalın biçimde verilmiştir. *Şeytan Hikâyesi*'ndeki kullanım, ilgili sözlüklerde yoksa “Ø” işareti konulmuş, nüshadaki kullanıma yakın bir kullanım olması durumundaysa ilgili sözcüğe yakın kullanımlar da gösterilmiş ancak kalın biçimde verilmemiştir. Makalede şu sözlüklerden yararlanılmıştır:

1.1. *Derleme Sözlüğü* (DS.)

Derleme Sözlüğü, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kullanımların sözlüğü için *Şeytan Hikâyesi*'nin ağız özellikleri içeren nüshasından seçilen kullanımlar, öncelikle *Derleme Sözlüğü*'nde aranmıştır. *Şeytan Hikâyesi*'nin ele alınan nüshasında bulunan birçok kullanımın bugün standart dilde yer almadığı, yer alsada dahi bazı fonetik değişikliklere uğramış olduğu ancak *Derleme Sözlüğü*'nde nüshadaki biçimiyle bulunduğu, bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında muhafaza edildiği görülmüştür.

1.2. Filippo Argenti, *Regola Del Parlare Turcho* (1533) (Arg.)

Filippo Argenti, eğitimli bir Floransalı olup iyi bir çevrede yetişmiştir. Muhtemelen 1524 yılında İstanbul'a gelmiş, Floransa elçiliğindeki sekreterlik görevini 1533 yılına kadar sürdürmüştür. Toplam 645 varaktan oluşan eserinin 570 yaprağını İtalyanca-Türkçe sözlük kısmı oluşturmaktadır. 16. yüzyıl İstanbul Türkçesine ait bu dil malzemeleri arasında günümüz yazı dilinde kullanılmayan ancak Anadolu ağızlarında

varlığını sürdüren sözcükler de bulunmaktadır (Merhan, 2005). Bu yönüyle eser, transkripsiyonlu metin çalışmaları için ayrıca değerlidir.

1.3. Giovanni Molino, *Dittionario Della Lingua Italiana, Turchesca* (1641) (Mol.)

Eser, XVII. yüzyılda yazılmış İtalyanca-Türkçe bir sözlüktür. Yazarı Giovanni Molino muhtemelen İstanbul'da doğmuş Ermeni kökenli bir Osmanlı tebaası olup eğitim için bir süre Roma'da bulunmuş, burada İtalyancasını geliştirmiş ve 1630 yılında Venedik'te tercüman olarak hizmet vermeye başlamıştır (Yağmur, 2014). Asıl adı Yovhannēs Ankiwrac'ı olan Molino'nun Roma'da bastırıldığı 1641 tarihli eseri, Türkçe konuşma diline hâkim yazarının tabiriyle İstanbul ağzına dayalı küçük bir gramer ve sözlükten oluşur (Yağmur, 2019).

1.4. Antonio Mascis, *Vocabolario Toscana e Turchesco* (1677) (Masc.)

Eser üzerinde çalışma yapan araştırmacılarından biri olan Ömer Yağmur'un eser hakkında verdiği bilgilerden bazıları şöyledir:

Kitap 1677 yılında Niccolò Nauesi adlı yayımcı tarafından o dönemde Toskana Grandukalığının merkezi olan Floransa'da (Firenze) basılmıştır. Toskana Grandükü Cosimo iii'e (d.1642-ö.1723) ithaf edilen sözlük XXXIV+290+38 sayfadır. Bir takdim ve ardından sözlük ile ilgili üç sayfalık Avvertimento [= uyarı]'dan oluşan birinci bölümden (I-XXXIV) sonra ikinci bölüm (I- 290 s.) Toscana dili - Türkçe sözlükten oluşur. Aynı cildin içinde olmasına rağmen sözlükten bağımsız sayfa numaraları verilmiş üçüncü bölüm (I-38 s.) ise, 'Rvdimenti Grammaticali per ben tradurre l'idioma Toscano in Turchesco' [Toscana dilini en iyi şekilde Türkçeye tercüme etmek için gramer kuralları] başlığı verilmiş gramer bilgisi kısmıdır. (Yağmur, 2018, s. 69).

1.5. Bernardo da Parigi, *Vocabolario Italiano-Turchesco* (1665) (Par.)

Bernardo da Parigi'nin Arap harfleriyle hazırlanmış olan sözlüğü hakkında Yavuz Kartallıoğlu'nun verdiği bazı bilgiler şu şekildedir:

Bernardo da Parigi tarafından yazılan Vocabolario Italiano-Turchesco adlı üç ciltlik İtalyanca-Türkçe sözlük de 17. yüzyıl Türkçesinin söz varlığını günümüze ulaştıran çok önemli bir eserdir. Harekeli Arap alfabesi ile yazılan bu sözlük, Osmanlı Türkçesinin en kapsamlı sözlüğü olan Meninski'nin de kaynakları arasında yer alır. Parigi'nin sözlüğünde Meninski'den daha az kelime bulunsa da, Meninski'de yer verilmeyen bazı kelimelere rastlanır. Sözlüğün madde başları İtalyancadır; İtalyanca kelimelerin karşısında bir kelimenin Türkçe, Arapça ve Farsça, az olarak da Batı dillerindeki karşılıkları yer alır. Bu özelliği ile sözlük aynı zamanda 17. yüzyıl Türkçesinin bir eş anlamlılar sözlüğüdür... (Kartallıoğlu, 2015, s. 13-14).

Parigi'nin sözlüğüyle ilgili en önemli özelliklerden biri, sözlüğün ağızlardan alınan kelimeleri de içermesidir:

Sözlüğün bir başka dikkat çeken yönü hem yazı dili, hem konuşma dili hem de ağızlardan alınan kelimeler içermesidir. Parigi, eserinin ön sözünde bizzat kendisi yazı dilinden, Türklerin veya Türk olmayan kişilerin konuşmalarından kelimeleri eserine aldığını belirtir, fakat Parigi, kelimelerin hangi dil katmanına ait olduğu bilgisini vermez. Parigi, bu kelimeleri bazen aynı sayfada, hatta aynı satırda bazen de eserin farklı maddelerinde göstermiştir. Eserin dili, özellikle alınma kelimeler bakımından bir çeşitlilik, çok şekillilik arz eder. Pek çok alınma kelime hem asli hem ara (gelişmeli) hem de Türkçeleşmiş şekilleri ile metinde yer alır (Kartallıoğlu, 2015, s. 14).

1.6. Meninski, *Thesaurus Linguarum Orientalium* (1680) (Men.)

XVII. yüzyılın en önemli Türkçe transkripsiyon metni Polonyalı Doğu bilimci Franciscus à Mesgnien Meninski (1620/1623-1698)'nin hazırladığı *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae* adlı üç ciltlik sözlüktür (Yağmur, 2014). Ayrıca bu üç ciltlik sözlüğün eki olan, fihrist ve dizin içeren dördüncü cilt de bulunmaktadır. Bu dört ciltlik sözlük takımının ilk üç cildinin basımı 1680 yılında tamamlanmıştır, son ciltse 1687 tarihini taşımaktadır. Meninski bu esere bir gramer de ilave etmiştir. Bunun yayım tarihi de 1680'dir (Tulum, 2011). Sözlüğün en önemli tarafı Arap alfabesiyle yazılmış bütün sözcüklerin dikkatli ve sistemli bir şekilde Latin harfleriyle yazı çevirimli karşılıklarının verilmiş olmasıdır. Sözcüklerin klasik imlalarının yanı sıra “vulg.” (halk dili) kısaltmasıyla konuşma dilindeki veya halk arasındaki yaygın kullanışlarının da sözlükte kaydedilmiş olması, 17-18. yüzyılın ses yapısını ortaya koymada büyük katkı sağlamaktadır. (Yelten, 2003).

2. Şeytan Hikâyesi'nin Kaynağı

Şeytan Hikâyesi'nin manzum varyantını tanıtan ilk araştırmacı İsmail Hikmet Ertaylan'dır. Ertaylan, Yûsuf-ı Meddâh'ın *Varaka ve Gülşah* adlı mesnevisinin, bulunduğu iki yeni nüshasını, *Hâmûşnâme*'yi ve *Dâsitân-ı İblis-i Aleyhilla 'ne* başlığı altında *Şeytan Hikâyesi*'ni bir makaleyle tanıtmıştır. Makalede eserin 19 sayfalık küçük ve talimî bir mesnevi olduğu, tasavvufî çeşniden uzak, şerî bir kanaat ve zahirî bir itikatla yazıldığı belirtilmiştir (Ertaylan, 1946). Eser üzerinde en kapsamlı çalışmalarıysa Metin Akar yapmıştır. Akar, eserin varyantlarını ortaya koymuş, kaynağı hakkında en geniş bilgileri vermiştir. 1985 yılındaki bir bildirisinde Akar, Yûsuf-ı Meddâh'ın *Dâstân-ı İblis*'inin kaynağını aramış, eserin Arapça mensur bir nüshadan nazmen tercüme edildiğini veya Türkçe mensur bir tercümeden nazım diline aktarılmış olabileceğini belirtmiştir (Akar, 1985). Eserin manzum varyantının diğer örneği olan ve Dervîş Niyâzî tarafından yazılan *Şeytan Hikâyesi*'ni en geniş şekliyle tanıtan araştırmacı da Metin Akar'dır. Akar, Yûsuf-ı Meddâh'ın mesnevisiyle Dervîş Niyâzî'nin mesnevisini karşılaştırmış, iki eserin temelde birbirinin aynısı olduğunu ortaya koymuştur (Akar, 2014).

Şeytan Hikâyesi'nin kaynağına dair oldukça dikkat çekici bir tespit yapan ve bunu bir bildiriyle bilim dünyasına sunan da yine Metin Akar'dır. 285 yılında Nusaybin'de doğan Süryani Mor Efrem'in, X. yüzyılda Mısır'da bir Süryani manastırında bulunmuş *Kutsal Ruhun Kavalı* adlı 158 beyitten oluşan şiirindeki *Yirmi Sekizinci Şiir*'in konusu, Türkçeye Arapçadan çevrilen *Şeytan Hikâyesi*'yle çeşitli yönlerden benzerlikler

taşımaktadır (Akar, 2016). Mesnevi nazım şekliyle yazılmış iki Türkçe *Şeytan Hikâyesi*, Mor Efrem'in şiiriyle diyaloglar, olaylar, mesajlar ve ana fikir bakımından neredeyse aynı olsa da şahıs kadrosu ve mekânlar bakımından farklılıklar vardır (Akar, 2016). İki hikâye arasındaki yüzyılları bulan farklı yazılış tarihleri ve Mor Efrem'in şiirinin İslamiyet öncesi döneme ait olması gibi hususlar dikkate alındığında bu farklılar gayet doğaldır. Akar'ın bu tespiti, *Şeytan Hikâyesi*'nin birçok dil ve edebiyatın ortak ürünü olup inanılan dine, saygı duyulan şahıslara ve mekânlara göre güncellenerek başka bir kültür ortamında ortaya çıkabilmek gibi güçlü bir yönü olan, ortak kaynağa dayanan bir hikâye olduğunu göstermiştir.

3. *Şeytan Hikâyesi*'nin Varyantları

Şeytan Hikâyesi'nin Türkçe yazılmış iki manzum örneği bulunmaktadır. Bunlardan en eski tarihli olanı Yûsuf-ı Meddâhî'nin *Dâstân-ı İblîs* 'aleyhi'l-la'ne adlı eseridir. Eser, Arapça mensur bir eserden mesnevi nazım şekliyle Türkçeye çevrilmiştir (Akar, 2014).

Şeytan Hikâyesi'nin Türkçe yazılmış en eski örneği olan *Dâstân-ı İblîs* adlı mesneviyi Metin Akar şu şekilde tanımlamaktadır:

Dâstân-ı İblîs, tahminimize göre 240 beyit civarında olan, halk tipi (basit planlı) mesnevilerin klâsik kalıbı 'fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün' ile yazılmış bulunan bir mesnevidir. Eser, kibrin kötülüğünü ifade ile başlar. Dinleyici -veya okuyucu-yu salâvata dâvet ederek bir destan söyleyeceğini bildirir. Hz. Muhammed bir gün mescitte ashâbı ile otururken İblis yanlarına gelmek ister. İzin verilir. İblis Allah tarafından gönderildiğini, her ne sul sorulursa doğru cevap vermekle vazifelendirildiğini söyler. Bundan sonra Hz. Peygamber ile İblis arasında, eserin sonuna kadar devam eden konuşma başlar... (Akar, 1985, s. 1).

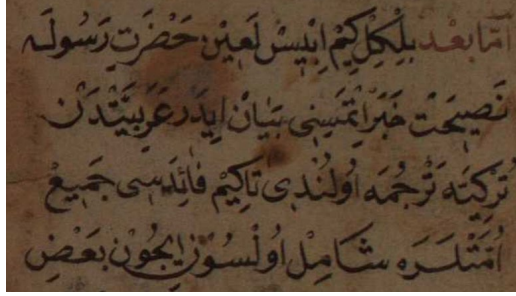
Şeytan Hikâyesi'nin diğer manzum örneği ise Dervîş Niyâzî-i Mevlevî'nin *Resûl-i Ekrem sallallaâhu 'aleyhi ve's-sellem iblis 'aleyhi'l-la'ne* Su'âl İdüğün Bildürür başlıklı eseri olup Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü'nde 1682 numarada kayıtlı bir risaleler mecmuasının 63b-76a yaprakları arasında bulunmaktadır ve konusu Yûsuf-ı Meddâhî'nin *Dâstân-ı İblîs*'iyle aynıdır (Akar, 2014). Söz konusu manzum varyantlar dışında eserin mensur varyantı da bulunmaktadır. Ancak eserin mensur varyantının Yûsuf-ı Meddâhî'nin ve Dervîş Niyâzî-i Mevlevî'nin manzum eserlerinden nesre çekilip çekilmediği konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Mevcut bilgiler, eserin hem manzum varyantlarının hem de Türkçe mensur varyantının, doğrudan Arapça mensur nüshalardan Türkçeye aktarılmış olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu göstermektedir.

4. *Şeytan Hikâyesi*'nin Müellifi

Manzum olarak Türkçe yazılmış tek örneğinin XIV. yüzyılda Yûsuf-ı Meddâhî tarafından ortaya konulduğu sanılan eserin, ondan iki asır sonra Dervîş Niyâzî-i Mevlevî tarafından yazılmış ikinci bir örneğinin de tespit edilmesi (Akar, 2014) eserin müellifi konusunu daha derinleştirmiştir. Türkçe çevirilerinin kaynağı Arapça bir metin olan *Şeytan Hikâyesi*, öyle görülüyor ki ayrı kişiler eliyle farklı zamanlarda Türkçeye

aktarılmıştır. Eseri manzum olarak Türkçeye kazandıran müelliflerin kim olduğu bilinmesine karşın mensur çeviriyi ilk olarak kimin yaptığı bilinmemektedir.

Eserin Türkiye Türkçesiyle müstakil kitapçıklar hâlinde yapılan yayınları genelde *Şeytanın Hileleri* adını taşımakla birlikte bu çalışmalarda eser genellikle Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye atfedilmektedir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye atfedilen ancak Arabî'ye aidiyeti şüpheli olan *Şeceretü'l-Kevn*'in Abdulkadir Akççek tarafından hazırlanan yayınında *Üstün İnsan*, *Şeceretü'l-Kevn* ve *Şeytanın Hikayesi* şeklinde üç bölüm bulunmaktadır (Akççek, 1971). Bu makalede ele alınan metinle konusu bakımından aynı olan *Şeytan Hikâyesi*'nin bu yayını da eserin müellifinin İbnü'l-Arabî zannedilmesinin yaygınlaşmasına neden olmuş olmalıdır. Ancak bu müellif bilgisi doğru olmayıp mensur nüshadaki bir ibarenin yanlış anlaşılması ve yanlış bilginin giderek yayılması kaynaklı olabilir. Eserin özel kitaplığımızda bulunan el yazması ve tam nüshalarından birinin giriş bölümü şu şekildedir:

...(5) *Ammā ba 'du* bilgil kim İblīs-i la 'in hâzret-i Res'ul'e (6) *naşîhat haber imesini beyân ider*. 'Arabîyyetden (7) *Türki*'ye tercüme olundu. *Tā kim fā*'idesi *cemî*' (8) *ümmetlere şâmil olsun için...* (Kitâb-ı İblis, v. 1b).

İlgili mensur nüshada geçen 'Arabîyyetden' ibaresi, diğer nüshalarda genellikle *Arab dilinden*, *Arab lisânından* biçimlerinde yer almaktadır. *Şeytân Hikâyesi*'nin bugün bilinmeyen başka mensur nüshalarında da ibarenin 'Arabîyyetden', 'Arabîyyeden' veya 'Arabî'den' biçimlerinde yer alması olasıdır. Bu ibarenin *Arap dilinden*, *Arapçadan* yerine 'Arabîden' biçiminde anlaşılması ve kastedilenin *Arap dili* yerine Muhyiddin İbnü'l-Arabî zannedilmesi nedeniyle eser İbnü'l-Arabî'ye mâl edilmiş, bu bilgi yanlışlığı da eserin kitapçıklar hâlinde yapılan baskılarıyla daha da yayılmış olmalıdır.

5. *Şeytan Hikâyesi*'nin Konusu

Soru ve cevap şeklinde karşılıklı diyaloglardan oluşan eserin konusu genel olarak şu şekildedir: Hz. Muhammed'in bulunduğu meclise dışarıdan ansızın rahatsız edici, çirkin bir ses gelir. Sesin sahibi, oraya Allah'ın emriyle geldiğini, orada bulunanlara nasihat etmek istediğini belirtir ve içeri girebilmek için Hz. Muhammed'den izin ister. Bunun üzerine Hz. Muhammed, ashabına dönerek bu kişiyi tanıyıp tanımadıklarını sorar. Ashap, bu kişiyi tanımadıklarını ve bu kişinin kim olduğunu sadece Allah'ın bileceğini, Hz. Muhammed'in tanıyabileceğini belirtir. Hz. Muhammed bu kişinin İblis olduğunu söyleyince Hz. Ömer, İblis'i katletmek için Hz. Muhammed'den izin ister. Hz.

Muhammed, Allah'ın İblis'e kıyamete kadar ömür biçtiğini, bu nedenle hiç kimsenin onu öldüremeyeceğini belirtir.

Peygamber ve ashabının bulunduğu meclise girebilmek için izin isteyen İblis, Hz. Muhammed'den gerekli desturu alır ve Abdullah b. Mes'ûd'un kapıyı açmasıyla içeri girer. Eserde bu kısımda İblis'in kısa bir tasviri yapılmaya başlanır. Buna göre İblis; köse bir yaşlı yüzüne benzer yüze sahip, uzun burunlu, ağızından dışarı çıkmış iki dişi olan ve yüzünde yedi tane kıl bulunan bir görünüşe sahiptir. Böyle bir görünüşle içeri giren İblis selam verir, Peygamber de İblis'in selamını alır ve oraya niçin geldiğini İblis'e sorar. İblis, oraya gelmekten hiç memnun olmadığını, kendisini oraya ateşten bir mızrakla bir meleğin getirdiğini ve aynı meleğin kendisine bunun Allah'ın bir emri olduğunu, Hz. Muhammed her ne sorarsa doğru cevap vermesi gerektiğini kendisine söylediğini belirtir. Ardından Hz. Muhammed, İblis'e çeşitli sorular sormaya başlar. Bu sorular genelde İblis'in kimleri, hangi davranışları sevip sevmediğine yöneliktir. İblis, bu cihanda en sevmediği kişinin Hz. Muhammed olduğunu, çünkü Hz. Muhammed'in dünyaya rahmet olarak geldiğini ve insanlarla olan dostluğunu bozduğunu söyler. Bu gibi karşılıklı diyaloglarla, soru ve cevaplarla ilerleyen metin, İblis'in tüm soruları cevaplamaının ardından meclisten çıkıp gitmesinin istenmesi üzerine sona erer.

6. *Şeytan Hikâyesi*'nin Mensur Nüshaları

Mensur *Şeytan Hikâyesi*'nin yazma eser kütüphanelerinde birçok nüshası bulunmakla birlikte, bunlar *Nasihat-i İblîs*, *Kitâb-ı İblîs*, *Terceme-i Nasihat-i İblîs*, *Terceme-i Risâle-i Suâl-i İblîs* gibi başlıklara sahiptir. *Yüksek zümre* için yazılmış eserlerden farklı olarak halk kitleleri tarafından ilgi duyulan ve hacimce küçük olan metinlerin elden ele dolaşan onlarca nüshasının ortaya konulması, çalışmanın amacı nedeniyle gerekli görülmemiştir. Bu çalışma, eserin ağız özellikleri barındıran özel kitaplığımızdaki nüshasının değerlendirilmesine yönelik olup bu nüshanın taşıdığı ağız özelliklerini ortaya koymakla sınırlandırılmıştır.

Şeytân Hikâyesi'nin mensur nüshalarının büyük bir çoğunluğunda istinsah tarihi bulunmamaktadır. Nüshalar içerisinde istinsah tarihi yer alan en eski nüsha, İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda bulunan ve *Terceme-i Nasihat-i İblîs* başlığını taşıyan nüshadır. Metin, yazma eserin 9b-18a varakları arasında bulunmakta olup istinsah tarihi hicri 1070'ten 1087'ye (1660-1676) şeklinde belirtilmiştir (Rieu, 1888). Tespit edilebilen mensur nüshaların en eskisinin XVII. yüzyılın ikinci yarısına ait olması, *Şeytan Hikâyesi*'nin mensur varyantının manzum varyantlardan daha ileri bir tarihte yazılmış olduğunun söylenebilmesi adına önemli ayrıntılardan biri olarak değerlendirilebilir.

7. *Şeytan Hikâyesi*'nin İncelenen Nüshası

Çalışmada ele alınan nüsha, 2015 yılında tespit edilmiş el yazması bir nüshadır. Cildinden kopup ayrıldığı anlaşılan nüshanın baştan bir varak, sondan da en az birkaç varak eksik olduğu anlaşılmaktadır. Nüshanın elde bulunan metin bölümü 7 varak/14 sayfadan ibaret olup mevcut sayfalar birbirini takip etmektedir. Metin kısmı kırmızı bir

çerçeve içerisinde bulunan nüsha, siyah mürekkep kullanılarak harekeli nesih yazıyla yazılmıştır.

Sonu olmadığı için bir ketebe kaydı bulunmayan nüshanın mevcut ilk varağının ön ve arka yüzlerinde iki tarih bulunmaktadır. Nüshanın ilk varağına hicri 1276 ve 1285 tarihleri düşülmüştür. XIX. yüzyılın ikinci yarısına tekabül eden bu tarihler, nüshanın istinsah tarihini ifade etmekten ziyade okuyucu notu şeklinde değerlendirilebilecek tarihler olsa da nüshanın fiziki özellikleriyle dil ve imla özellikleri, istinsah tarihinin bu iki sayfada belirtilen tarihten çok uzak olamayacağını düşündürmektedir. Nüshada çeşitli filigranlar bulunmakla birlikte, okuyucu tarafından büyük ihtimalle nüshanın istinsah tarihinden çok da ileri olmayan bir tarihte düşülmüş tarih bilgisi nedeniyle filigranların tarih amacıyla incelenmesine ihtiyaç duyulmamıştır. Nüsha büyük olasılıkla XIX. yüzyılda istinsah edilmiştir.

7.1. Bazı İmla ve Dil Özellikleri

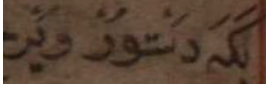
7.1.2 Kapalı e (è)'nin Yazımı

Arap harfli Türkçe metinlerde kapalı e (è)'nin gösterilişi Türkoloji alanında bir tartışma konusu olmuştur. Eski Oğuz Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde bu sesin bulunduğu düşünülen sözcükler bazen *é* ile işaretlenirken çoğu çalışmada *y* veya *e* ile işaretlenmiştir. Harezmi Türkçesi metni *Nehcü'l-Ferâdis*'te kapalı e'nin bulunduğu düşünülen sözcüklerin yazımında *ye*'nin yanı sıra üstün işaretinin de kullanılmış olması metinde bu sesin işaretlenmesi olarak değerlendirilmiştir. Janos Eckmann, eserin Yeni Cami nüshasındaki bu yazılışları kapalı e olarak görür (Erdem & Gül, 2006). Eski Anadolu Türkçesi metinlerindeyse kapalı e sesi için özel bir işaret bulunmamaktadır. Ancak bu dönem metinleri, Anadolu ağızlarından teşekkül eden bir yazılı dile sahip olduğu için kapalı e sesi de sistemli olarak kullanılmakta ve özellikle bazı eserlerde aynı sözcüğün hem *e* hem de *i* ile yazılmış olması, müstensihlerin bu sesi karıştırdığını, kapalı e sesine karşılık gelen bir işaret olmadığı için bu sesi kimi zaman *e*, kimi zaman da *i* olarak işaretlediklerini göstermektedir (Erdem & Gül, 2006). Kapalı e'nin yazımıyla ilgili olarak dikkat çeken yazım özellikleri *Şeytan Hikâyesi*'nin incelenen nüshasında da bulunmaktadır. Bu kullanımın, müstensih tarafından bilinçli yapıp yapılmadığı bilinmese de sesin bazen *e*, bazen *i*, bazen de hem *ye* hem de üstün ile işaretlenmesi oldukça ilginçtir.

Nüshada *vir*- 'vermek' fiilinin üç örnekte hem üstün hem de *ye* ile yazımı kayda değerdir. Bu örneklerde ses, oluşturduğumuz transkripsiyonlu metinde kapalı e (è) olarak aktarılmıştır. Diğer durumlarda *y* ses, yazılışına bağlı olarak *e* ya da *i* olarak aktarılmıştır. Nüshada müstensihin, kapalı e için bazen hem *ye* hem de üstün işaretini bir arada kullanması, Osmanlı Türkçesi döneminde istinsah edilmiş bir nüsha için dikkat çekicidir:

ŞH. *vêr*- ~ *vir*- ~ *ver*- 'vermek'

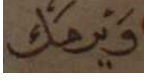
ŞH. *vêr*- 'vermek'

baña destūr vēr (1a/7)

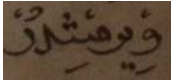

(*vade*) *vērmişdür* (1a/10)

(*şehādet*) *vērmeḳ* (5b/12)

ŞH. *vir-* ‘vermek’

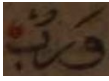

virmişdür (6a/12)

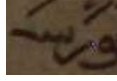

virür (3b/9)

ŞH. *ver-* ‘vermek’

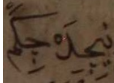
verüp (1a/4)

verse (2b/6)

7.1.3. C Yerine Ç’li Yazımlar

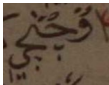
Nüshada *cim* ile yazılması beklenen birçok sözcük veya ekin, harfe iki nokta daha ilave edilerek *ç* ile yazılmış olması dikkat çekicidir. Bu konudaki bazı örnekler şu şekildedir:

niçideçegim ‘ne yapacağımı’ (3a/5)

oruçların bozunça ‘oruçlarını bozana kadar’ (3b/1)

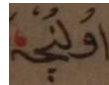
üçünçi ‘üçüncü’ (5b/8)

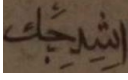
yedinci ‘yedinci’ (5b/9)

varınça ‘varıncaya kadar’ (5b/9)

olunça ‘oluncaya kadar’ (3a/8)

işidiçek 'duyunca' (4a/8)

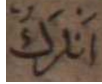
7.1.4. Teklik İşaret Zamiri *a*'nın Yazımı

Teklik işaret zamiri *a*'nın nüshada hem *a* hem de *o* şeklinde iki ayrı biçimde yazıldığı görülmektedir:

anlar

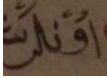

anlara (1b/14)

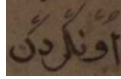

anlaruñ (2a/9)

onlar

onlar (5a/9)

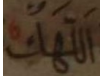

onlardan (6a/8)

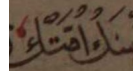
7.1.5. İlgi Durumu Eki

Nüshada iki ayrı biçimde yazılan eklerden biri ilgi durumu ekidir. İlgi durumu eki bazen düz ünlülü, bazen de yuvarlak ünlülü yazılmıştır:

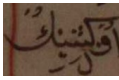
+*Uñ* / +*nUñ*

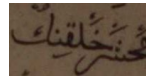
Allāh'uñ (kudret eline) (2b/6)

senüñ ümmetüñ (4b/4)

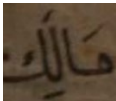

ol kişinüñ (3b/7)

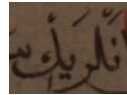

maḥşer halkınuñ (üzerlerine) (4a/2)

+*Iñ* / +*nIñ*

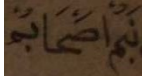

māliñ (necişidir) (2b/4)

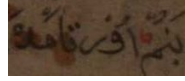

anlarıñ (4b/8)

+*Um*

benüm aşhābum (1a/2)

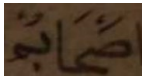
benüm ortamda (1b/13)

7.1.6. 1. ve 2. Teklik Kişi İyelik Eklerinin Yazımı

Nüshada 1. ve 2. teklik kişi iyelik eklerinin yazımında ek ünlüsü hem yuvarlak hem de düz ünlülü olmak üzere iki biçimde yazılmıştır.

7.1.6.1. 1. Teklik Kişi İyelik Ekinin Yazımı +(*X*)*m*

+(*U*)*m*

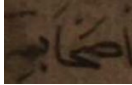

aşhābum (1a/2)

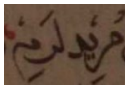

ümmetüm (3a/9)

+(*I*)*m*

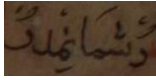
aşhābum (1a/7)

mürīdlerimdür (5a/8)

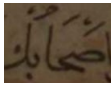
ağzıma (3a/14)

düşmānımdur (2b/3)

7.1.6.2. 2. Teklik Kişi İyelik Ekinin Yazımı +(*X*)*ñ*

+(*U*)*ñ*

bāķī aşhābuñ dersenñ (4a/14)

(senüñ) ümmetüñ (7a/4)

+(*I*)*ñ*

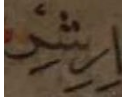

ümmetiñi (7a/8)

7.1.7. Geniş Zaman Ekinin Yazımı

Nüshada geniş zaman eki hem düz hem de yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır:

-(I)r

(eline) *irir* (2b/7)

-(U)r

bilür (1a/3)

virür (3b/10)

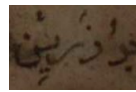
7.1.8. Geniş Zamanda 1. Kişi Ekinin Yazımı

Nüshada, geniş zamanda 1. kişi için *-(I)n*, *-(A)m* ve *-(U)m* ekleri kullanılmıştır:

-(I)n

bilmezın 'bilmem' (3a/5)

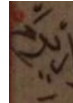

bozarın 'ortadan kaldırım' (7a/13)

-(A)m

sevmezem 'sevmem' (1b/12)

erirem 'eririm' (3a/11)

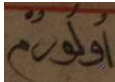

kaçaram 'kaçarım, uzaklaşırım' (4a/12)

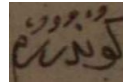

oluram 'olurum' (7a/14)

-(U)m

olurum 'olurum' (3a/1)

göndürürüm 'gönderirim' (6b/10)

7.1.9. Sonu -i ile Biten Sözcüklerde Belirtme Durum Ekinin Yazımı

Arap harfli Türkçe metinler üzerinde yapılan transkripsiyonlu metin çalışmalarında Türkçe sözcük ve eklerin yazımında ünlü uzunluklarının gösterilmemesi şeklinde ortak bir yol izlenmektedir. Sözcüklerin imlasından tüm fonetik özellikler çıkartılamasa da imladaki bazı özellikler, sözcük veya eklerde bulunan kimi ünlü uzunluklarının tespiti konusunda bilgi verebilmektedir. *Envârü'l-Âşıkîn*'in XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde, 918/1512 yılında istinsah edilmiş olan Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa nüshasında, sonu -i ile biten bazı Türkçe ve alıntı sözcüklere belirtme durum eki gelmesi durumunda; *Alî* özel ismi *Alîyi* biçiminde değil *Alî* 'Ali'yi' biçiminde, *sākî* sözcüğü, *sākîyi* biçiminde değil *sākî* 'sakiyi' biçiminde, *biti* sözcüğü *bitiyi* biçiminde değil *bitî* 'bitiyi, mektubu' biçiminde, *kişi* sözcüğü *kişiyi* biçiminde değil *kişî* 'kişiyi' biçiminde, *gemi* sözcüğü *gemi* biçiminde değil *gemî* 'gemi'yi' biçiminde, sözcük sonuna belirtme durum eki için ayrıca bir *ye* dişi eklenmeden yazılmıştır (Dilben, 2020). *Envârü'l-Âşıkîn*'in Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa nüshasında, müstensihin ağır özelliği olarak değerlendirilebilecek bu kullanımlardan bazıları şöyledir:

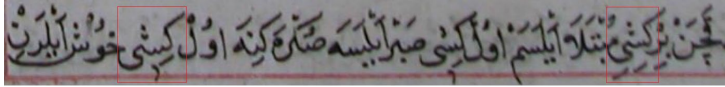
'*Alî* 'Ali'yi'

(*Envârü'l-Âşıkîn*, 229-M, v. 12b)

Ebî Bekri ve '*Ömeri* ve '*Osmânu* ve '*Alî* sevenlere bağışlayalar (Dilben, 2020).

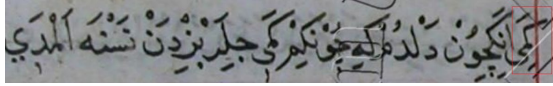
Kişî 'kişiyi'

(*Envârü'l-Âşıkîn*, 229-M, v. 71b)

Kaçan bir *kişî* mübtelâ eylesem ol *kişi* şabr eylese şonra gine ol *kişî* hōş eylerin (Dilben, 2020).

Gemî 'gemi'yi'

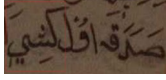
(*Envârü'l-Âşıkîn*, 229-M, v. 91a)

Gemî anıñ-içün deldüm ki çünkim gemiciler bizden nesne almadı (Dilben, 2020).

Envârü'l-Âşıkîn'in Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa nüshasındaki söz konusu kullanım, *Şeytan Hikâyesi*'nin incelenen nüshasında da bulunmaktadır. Bu nedenle *kişi*

sözcüğünün belirtme durum eki almış biçimi, oluşturduğumuz transkripsiyonlu metinde uzun ünlülü aktarılmıştır:

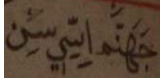
Kişi 'kişiyi'

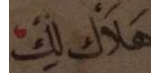
(Ol kıgılçımıldan şaklaya) şadağa ol **kişi** (4a/5)

7.1.10. Uygur Yazı Geleneğinin Bir Etkisi Olarak Eklerin Bazen Ayrı Yazılması

Arap harfli Türkçe metinlerde Arap-Fars ve Eski Uygur yazı geleneklerinin birçok tesiri görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde, Eski Uygur yazı geleneğinin bir etkisi olarak eklerin bazen sözcük tabanından ayrı yazıldığı görülmektedir (Mansuroğlu, 1998). *Şeytan Hikâyesi*'nin incelenen nüshasının dil ve imla özelliklerinden Eski Anadolu Türkçesi döneminde istinsah edilmediği anlaşılmaktadır. Buna rağmen, kendisinden önceki harfle bitişebilen bir harfle başlayan eklerin bazen sözcük tabanından, bazen de kendisinden önceki ekten ayrı yazıldığı, Eski Uygur yazı geleneğinin bir etkisi olan bu özelliğin Osmanlı Türkçesi döneminde istinsah edilmiş metinlerde de bulunabildiği görülmektedir.

cehennem **issısın** 'cehennem ateşini' (4a/1) *helâklık* 'perişanlık' (7a/7)

tekebbürlenmekdür 'kibirlenmektir' (7b/3-4)

8. Transkripsiyonlu Metnin Oluşturulmasında İzlenen Yol

1. Ağız özelliklerini daha fazla yansıttığı için seçilen nüsha eksik bir nüshadır. Çalışmanın amacı, bu nüshanın müstensihinin kişisel dil kullanımlarını ortaya koyabilmek olduğu için nüshanın eksik kısımlarının diğer nüshalardan tamamlanmasının uygun olmayacağı düşünülmüştür. Makalenin amacı gereği metin bölümünde yalnızca ilgili nüshanın metni verilmiştir. Hikâyenin özeti, makalenin *Şeytan Hikâyesi'nin Konusu* başlığı altında kısaca verilmiştir.

2. Transkripsiyonlu metin oluşturulurken yaygın olarak kullanılan transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

3. Metnin oluşturulmasında müstensihin kişisel dil kullanımlarının ortaya konulabilmesi amaçlandığı için birkaç istisna dışında müstensihin kullanımlarına müdahale edilmemiştir.

4. Özel adların ilk harfi transkripsiyonlu metinde büyük harfle gösterilmiş, ek gelmesi durumunda kesme işareti kullanılmıştır. Metinde özel adlardan sonra gelen kesme işareti transkripsiyon işareti zannedilmemelidir.

5. Transkripsiyonlu metinde noktalama işaretlerinin kullanımı tercih edilmiştir.

6. Varak numaraları köşeli parantez içinde “[]”, satır numaraları parantez içinde “()” gösterilmiştir.

7. Transkripsiyonlu metinde satırların alt alta verilmesi tercih edilmiştir.

8. El yazması nüshada bariz bir eksiklik olduğunun anlaşılması durumunda metin tamiri yapılmış ve metne dahil edilen sözcük için köşeli parantez “[]” işareti kullanılmıştır.

9. Transkripsiyonlu Metin

...

[1a]

(1) Bu āvāzi işidicek Peyğaber¹ ‘*aleyhi*’s-*selām* eyitdi:

(2) “İy benüm aşhābum! Bu şapudan söyleyen kimdür, bilir misin?”

(3) Şahābīler eyitdiler: “Allāh² ve Resūli bilür.” dediler. Andan

(4) Peyğaber hāzireti bunlara cevāb verüp der ki: “Řapuda sö-

(5) -yleyen İblīs’dür, *la’netu’llāhi* ‘*aleyhi*.’” Resūl hāzireti bunu

(6) diyicek ‘Ömer hāzireti yerinden kalkup eyitdi: “Yā Resūla’llāh!

(7) Baña destūr vēr, çıkayım, ol mel’ūnı helāk ideyin,

(8) cihānı anuñ şerrinden hālāş ideyin.” dedi. Peyğaber ‘*aleyhi*-

(9) -’s-*selām* eyitdi: “Yā ‘Ömer! Aña Hāķ te’ālā kıyāmete değın va’de

(10) vērmişdür. Anı öldürmege kimse kādır olmaz.” dedi. Andan

(11) Peyğaber ‘*aleyhi*’s-*selām* eyitdi: “İy benüm aşhābım! Eger bu

(12) mel’ūn olmayadı, göz yumup açınca hīç bir kimse ‘āşī

(13) olmazdı.” Andan şoñra Peyğaber hāzireti, ‘Abdu’llāh bin³

(14) Mes’ūd’a emir eyledi. Şapuyı açdı. İblīs içeriğridi. Bir köse kıca şüretinde ve gözleri egri⁴

¹ Sözcük, nüshada genellikle *peyğaber* biçiminde yazılmıştır.

² Nüshada sözcük sonunda esre bulunmaktadır.

³ Nüshada: *ben*

⁴ *Bir köse kıca şüretinde ve gözleri egri* ibaresi derkenarda yer almaktadır.

[1b]

- (1) ve burnı uzun, ağzında iki dişi taşrada çıkmış yü-
- (2) -zinde yedi dâne kıl var. Alçağ içerü igriçek selam ver-
- (3) -di. Resül hazireti: “Es-selâm bizüm üzerimize olsun.”
- (4) dedi. Andan Peyğaber ‘*aleyhi*’s-*selâm* eyitdi: “Ya mel’ün!
- (5) Bunda neye geldüñ?” İblīs eyitdi: “Yā Muḥammed! Ben bunda gelmek-
- (6) -den pik bīzārım. Beni bunda otdan ḥarbe ile bir melek
- (7) getürdi ve baña dedi ki: ‘Yā İblīs! Ḥağ te‘ālā saña şöyle
- (8) puyurdi-ki: ‘Muḥammed’e varasın. Her ne şorarsa toğrı cevāb
- (9) vermezseñ seni yakup kül eylese gerekdür.’ dedi. Ol qor-
- (10) -kudan geldüm.” dedi. Andan Peyğaber ‘*aleyhi*’s-*selâm* eyitdi: “Yā mel’ün!
- (11) Bu cihānda ziyāde sevmedüğüñ kimdür?” İblīs eyitdi:
- (12) “Yā Resūla’llāh seni ziyāde sevmezem. Zīrā sen dünyāya rahmet
- (13) geldüñ. Ādem oğlanile benüm ortamda olan dostluğu
- (14) bozduñ. Anlara ilim ve ābdest [ve] namāz ügretdüñ. Benüm

[2a]

- (1) sözüüm tıtmaz oldılar.” dedi. İblīs’den bu sözi
- (2) işidicek Peyğaber hazireti feraḥ olup dedi ki: “Bir kimse’yi İblīs
- (3) sevmese anı Ḥağ te‘ālā ziyāde sever.” didi. Andan
- (4) Peyğaber ‘*aleyhi*’s-*selâm* eyitdi: “Yā mel’ün! Benden-şoñra
- (5) kimi ziyāde sevmezsiñ?” dedi. İblīs eyitdi: “Şol
- (6) kişiler ki her gün tevbesin yeñiler, anı sevmezim⁵.” dedi. Peyğaber ‘*aleyhi*-
- (7) -’s-*selâm* eyitdi: “Ya bunlardan-şoñra kimi ziyāde sevmez-
- (8) -siñ?” İblīs eyitdi: “Ādil bādişāhları ve begleri.
- (9) Zīrā anlaruñ bir günlük ‘adli altmış yıllık ‘ibādet
- (10) yerine geçer.” Andan Peyğaber ‘*aleyhi*’s-*selâm* eyitdi: “Yā mel’ün!
- (11) Dağı kimi sevmezsiñ?” İblīs eyitdi: “Şol fağırleri ki

⁵ Anı sevmezim ibaresi derkenarda verilmiştir.

- (12) fakrına şabr idüp fakrından kimseye şikâyet eylemeye.”
 (13) Zîrâ Hâk te‘âlâ haziretinden fakîrlik mertebesini bî-
 (14) nihâyedür.” dedi. Andan Peyğaber ‘aleyhi’s-selâm eyitdi: “Yâ mel‘ün!

[2b]

- (1) Dağı kimi sevmezsiñ?” İblîs eyitdi: “Şol ğanîler ki
 (2) Hâk te‘âlânun verdiği mālün şükürin idüp ve zekâtın
 (3) vireler. Anlarun gibi kişi benüm ğâyetde düşmânımdur.
 (4) Zîrâ zekât mâlin necîsidür⁶. Zekât çıkmagıla māl
 (5) pāk olur ve üzerlerindeki farz dağı ödenür.
 (6) Ve bir kimse şadağa verse evvel şadağa Allâh’un kudret eline
 (7) irişir. Andan-şoñra fakîr eline irişir.” dedi. Andan
 (8) Peyğaber ‘aleyhi’s-selâm eyitdi: “Dağı kimi ziyâde sevmez-
 (9) -siñ?” dedi. İblîs eyitdi: “Şol ‘âlimler kim ‘ilm-ile
 (10) ‘âmil olalar, [anları sevmezsin]. Zîrâ eger ‘âlimler olmasa ben senün
 (11) ümmetiñi girü hep kâfir eylerdüm.” dedi. Andan Peyğaber
 (12) ‘aleyhi’s-selâm eyitdi: “Yâ mel‘ün! Dağı kimi sevmezsiñ?” İblîs:
 (13) “Dâ’yima âbdest ve namâz üzere olanları ziyâde sevmezsin.
 (14) Mâdem-ki anlar tahâret üzerine olurlar, ben ziyâde ğuşşa

[3a]

- (1) çekerem, bî-ħuzûr olurum.” dedi. Andan Peyğaber ‘aleyhi’s-selâm eyitdi:
 (2) “Yâ mel‘ün! Kaçan-kim benüm ümmetüm namâza tursalar neylersin?”
 (3) İblîs eyitdi: “Yâ Muhammed! Kaçan-kim senün⁷ ümmetün namâza tursalar
 (4) beni sıtmalar tutar ve ağır hastalıkları tutar, dir dir ditrerem.
 (5) Hiç niçideçegim bilmezsin.” dedi. Andan Peyğaber: “Yâ İblîs!
 (6) Kaçan benüm ümmetüm seçide itseler neçe idersin?” İblîs eyitdi:
 (7) “Ben ol vaqtin buğagılı zencîrli oluram. Senün ümmetün
 (8) tâ namâzdan fâriğ olunça.” dedi. Andan Peyğaber ‘aleyhi’s-selâm eyitdi:

⁶ Nüşhada: *necîsdür*

⁷ Nüşhada sehven *benüm* yazılmıştır.

- (9) “Yâ İblīs, yâ mel‘ün! Kaçan-kim benüm ümmetüm *Qur‘ân* okusalar niçe
(10) idersin?” dedi. İblīs eyitdi: “Kaçan senüñ ümmetüñ *Qur‘ân*
(11) okusa ben ol vaktin şol âteş üzere kalay gibi erirem.”
(12) Andan Peyğaber hazireti eyitdi: “Yâ mel‘ün! Kaçan-kim benüm ümmetüm
(13) oruc dutsalar sen niçe idersin?” İblīs eyitdi: “Benüm
(14) ol vaktin ağzıma uyan ururlar, şol at ağzına

[3b]

- (1) urduqları gibi. Tâ ümmetüñ oruçların bozunça uyanlu
(2) tururam.” dedi. Andan Peyğaber *‘aleyhi’s-selām* eyitdi: “Yâ mel‘ün!
(3) Kaçan benüm ümmetüm şadağa verseler nedersin?” İblīs eyitdi:
(4) “Kaçan senüñ ümmetüñden bir kişi şadağa verse hemân ol kişi
(5) beni iki pâre eyler. Bir pâremi sakar şamusına ve bir pâremi
(6) cehennem şamusına atar.” [de]di. Peyğaber hazireti eyitdi: “Yâ mel‘ün!
(7) Niçün böyle incinirsin?” dedi. İblīs eyitdi: “Yâ Muhammed!
(8) Şadağa altı hastalıkdur. Evvelkisi oldur ki ol kişinüñ
(9) Hağ te‘âlâ du‘âsın kapül eyler. İkincisi Hağ te‘âlâ ‘ömrine
(10) berekât virür. Dördüncisi Hağ te‘âlâ ol kişinüñ
(11) yetmiş yaramaz nesnesin giderir. Beşincisi Hağ te‘âlâ
(12) ol kişiye şâlih kulları du‘âsından naşîb virür.
(13) Altıncısı kaçan ümmetüñden bir kimse şadağa itse Hağ te‘âlâ
(14) ol cehennem arasında bir hicâb yarada. Ol kul hiç

[4a]

- (1) cehennem ıssısın görmeye. Dağı âdem oğlanları kıyâmetde
(2) maşşer yerine cem‘ oldukları zamânda cehennem kızgırıp
(3) tağlar ve köşkler gibi maşşer halkınuñ üzerlerine
(4) kığılçımilar şaca gerekdür. Ol kığılçımilardan şaklaya
(5) şadağa ol kişî. Anuñ-çün şadağa iden kimseleri ziyâde
(6) sevmezsin.” dedi. Andan Peyğaber hazireti bu sözleri
(7) İblīs’den işidiçek şâz oldı. Andan-şoñra eyitdi:

- (8) “Yā mel’ūn! Benüm bu oturan aşhābum hakkında ne dersin?” dedi.
 (9) İblīs eyitti: “Ebū Bekir derseñ baña ‘ālem cehāletde iken
 (10) muṭī’ olmazdı. Şimdi kaçan kim muṭī’ olsa gerekdür?
 (11) ‘Ömer *rađiya’llāhu ‘anhu* her hōd kanda dursam gölgesini
 (12) görsem kaçaram.” dedi. “Osmāndan ziyāde utanuram. Şol
 (13) melekler utandığı gibi. Ammā ‘Alī derseñ ben andan
 (14) başım kırtarmağa rāzıyam.” dedi. “Eger bākī aşhābuñ derseñ

[4b]

- (1) anlar dağı senüñ yüziñe nazār etmek-ile benüm şerrümden kırtulur-
 (2) -lar. Ben anları terk eyledüm.” Andan Peyğaber *‘aleyhi’s-selām* eyitti:
 (3) “Yā mel’ūn! Benüm ümmetüm hakkında ne dersin?” İblīs eyitti:
 (4) “Yā Muḥammed! Senüñ ümmetüñ kıyāmet güninde yigirmi dört bölük
 (5) olsalar gerekdür. Hemān bir bölüğü Allāh içündür. Anlar şol
 (6) muhlislerdür⁸ ki dünyā arzūlarından⁹ ve murādlarından
 (7) geçmişlerdür. Hemān murādları ahiretde haqqıñ *celli*¹⁰ ve *‘alā*
 (8) dīzārın görmekdür. Anlarıñ yüzi şuyına yağmır-
 (9) -lar [yağar] ve yemişler¹¹ biter. Haq te‘ālā anlarıñ seylile ‘ālemi yere
 (10) geçmekden ve şuya gark olmağdan saqlar. Yā Muḥammed!
 (11) Kaçan-kim Haq te‘ālā senüñ ümmetüñüñ helākin dilese ol
 (12) anları öldürür. Andan soñra ümmetüñ üzerine belālar
 (13) yağdurur. Ben anları dağı terk eyledüm. Zīrā anlar baña
 (14) göz açup yumunça muṭī’ olmazlar.” Ve dağı iblīs

[5a]

- (1) eyitti: “Yā Muḥammed! Ol yigirmi dört bölüğüñ bir bölüğü
 (2) dağı senüñ içündür. Onlar şol kişilerdür kim tevbe
 (3) iderler. Haq te‘ālāya muṭī’ olurlar, ‘ibādet iderler.

⁸ Asli imlasında *sad* bulunan sözcük, müstensih tarafından sehven *sin* ile yazılmıştır.

⁹ Müstensih, sözcüğü *zel* ile yazmıştır.

¹⁰ Müstensih, *celli* biçiminde yazmıştır.

¹¹ Müstensih, çerçeve içerisindeki metin bölümünde *odlar biter* yazmış, derkenarda düzeltmiştir.

- (4) Anlar daḥı baña muṭī olmaz. Zīrā ki anlar sözlerin ne ziyāde
- (5) ve ne eksik söyler.” Ve daḥı İblīs eyitdi: “Yā Muḥammed! Ol
- (6) yigirmi dört böligün bir böligi benüm içündür. Anlar
- (7) şunlardur ki Ḥaḳ te‘ālā anları Kur‘ān içinde ‘şeyā-
- (8) tīn-i ins’ deyü aḥdı. Anlar benüm ḥāş mürīdlerimdür. Ben
- (9) anlardan ğāyetde rāzıyam. Zīrā anlar baña bir kerre ‘āşī o-
- (10) -lursa yigirmi kerre muṭī‘ olurlar. Ben anlardan hīç
- (11) bir sā‘at ayrılmazım, illā Allāh te‘ālā aḥduḳları vaḳtin ve saña
- (12) şalavāt verdikleri vaḳtin ayrılırım.” dedi. And[an] Peyğaber
- (13) ḥazreti eyitdi: “Yā mel‘ün! Şeyātīnün miḳdārı
- (14) ne ḳadardur, bilür misin?” İblīs eyitdi: “Yā Muḥammed! Baña Ḥaḳ

[5b]

- (1) te‘ālā şöyle buyurdı-ki her nesne‘yi ki sen şorasın ben
 - (2) torġı cevāb virem. Yā Muḥammed! Ādem oġlanları
 - (3) ğayrı ḥayvānlarıñ on bölüğünde¹² bir böligi ḳadardur. Ve daḥı cümle ḥayvānlarıñ ve cinnīleriñ on bölüğünden bir bölügi ḳadardur.¹³
 - (4) Ādem oġlanları ve cümle ḥayvānlar ve cinnīler ve şeyātīnler
 - (5) ve ye‘çüc ve me‘çüc ve yer melekleri bu cümle dünyā
 - (6) gögi melāyiklerinün on bölüğünde bir bölügi ḳadardur.
 - (7) Dünyā gögi melekleri ikinci gök meleklerinün on bölüğünde
 - (8) bir böligi ḳadardur. Üçünçü gök melekleri daḥı bu ter-
 - (9) -tīb üzeredür. Tā yedinçi ḳat göge varınça.” dedi. Peyğamber
 - (10) ‘aleyhi’s-selām eyitdi: “Yā mel‘ün! Benüm ümmetüm ḥaḳḳında ne dersin?”
- İblīs
- (11) eyitdi: “Yā Muḥammed! Ben senün ümmetünün ḳocaların yalan sö-
 - (12) -ylemege ve yalan yere şehādet vèrmek emir iderin. Ve daḥı
 - (13) namāzı gec ḳılmaġa ve namāza ‘āciz ve tã‘ate ve ‘ibādete
 - (14) kāhel olmaġa emir iderin. Ve daḥı ya Muḥammed! Ümmetünün yigitlerin

¹² Nüşhada, ayrılma görevli bulunma hâli ekinin de kullanıldığı görülmektedir.

¹³ Bu cümle, *şahh* ibaresiyle derkenarda verilmiştir.

[6a]

- (1) şarāb içmege ve nerd ve şatranç oynamağa ve zinā ve lūt etmege
- (2) emir iderin. Ve daḥı yā Muḥammed! Senüñ ümmetüñüñ oğlançıkların
- (3) elim altında her niçe dilersem oynadıram. Ve daḥı yā Muḥammed! Senüñ
- (4) ümmetüñüñ qarıçıkların ço qolamağa ve ğayrılara bühtān etmege
- (5) ve cāzūluk ve yalan söylemege ve genc ḥātūnları başdan
- (6) çıkarmağa emir iderin. Yā Muḥammed! Ümmetüñüñ genc ḥātūnları, anlaruñ
- (7) biñde biri baña muḥālifet itmezler. Ben ne dersem tutarlar.
- (8) Onlardan ğāyet rāzıyam.” dedi. Andan Peyğamber ‘aleyhi’s-selām eyitdi:
- (9) “Yā mel’ün! Benüm ümmetüm ḥayır işleseler ve ḥayr işlemege di-
- (10) -leseler niçe idersin?” İblīs eyitdi: “Yā Muḥammed! Ol Allāh
- (11) ḥaḳḳı-çün kim baña kıyāmet günine dek ölmemege va’de
- (12) virmişdür. Kaçan-kim ümmetüñden birisi ḥayır işlemek dilese
- (13) ben ol kişinüñ üzerine yetmiş şeytān müvekkel
- (14) kıluram. Ol kişiye dürlü dürlü yollar ügredirler.

[6b]

- (1) Tā anı ḥayırdan men ‘i¹⁴ iderler. Eger anlar men ‘i idemezler-ise ben
- (2) ol kişinüñ üzerine bir şeytān müvekkel kıluram.
- (3) Anuñ adı Mütākāşī’dür. Hiç ol kişiden ayrılmaz.
- (4) Tā ol kişinüñ eyledüğü ḥayrı ibtāl eylemeyinçe. Etdüğü
- (5) ḥayrı ğayrılara demek-ile va’llāhu üzerine minnet etmekle.
- (6) Yā Muḥammed! Ümmetüñden birisi namāzı vaktinde kılmak dilese ben
- (7) anuñ üzerine bir şeytān qoram. Hergiz ol kişiden ayrılmaz. Dür-
- (8) -lü dürlü ‘illetler bulur ve fikirler kılıvirir,
- (9) kişiye namāzın terk etdürür¹⁵. Eger etdürmezse ben aña ādemden
- (10) bir kimse göndürürüm. Varup ol kişī ortaya tutar. Yāḥūd

¹⁴ Arapça *men* ‘yasak etme, önleme’ sözcüğünün *men* ‘i biçiminde yazıldığı görülmektedir.

¹⁵ Müstensihin birkaç yerde *ye* ve *te*’nin noktalarını karıştırması nedeniyle sözcük *eydürür* biçimindedir. Devamındaki *etdürmezse* ibaresi, sözcüğün burada *eydürür* biçiminde olmaması gerektiğini göstermektedir.

- (11) anuñla şatu bāzār ider. Aña meşğül olur. Namāzuñ vaqti
- (12) āhir olur. Andan-şoñra qalkar, tavıķ darı derer gibi tız
- (13) tız iner, çıkar. Kıyāmet güninde anuñ gibi namāzı kişinüñ
- (14) yüzine ururlar ve üzerine atarlar ve namāzıla yüzine yüzine

[7a]

- (1) ururlar ve dögerler. Anuñ gibi kişiler baña ğāyetde sevgilidir.”
- (2) Andan şoñra Peyğamber ‘aleyhi’s-selām eyitdi: “Yā mel‘ün! Benüm ümmetüm
- (3) senüñ qanķı hıyuuñ tıtsalar kıyāmet güninde helāk
- (4) olalar?” dedi. İblīs eyitdi: “Kaçan senüñ ümmetüñ, benüm üç
- (5) hıyuum dutsalar kıyāmet güninde mağbün ve helāk olurlar.
- (6) Ol üçüñ birisi baħıllıķdur. Eger bir kişi baħıl olsa
- (7) tā kıyāmete degin helāklik üzere olur. Baħıl olan
- (8) ümmetiñi ğāyet severem.” dedi. “İkincisi ħaseddür. Zīrā küfürden ħased
- (9) bir budakdur. Üçüncisi kişi etdügi günāhların unutmaķdur.
- (10) Añup istiğfār etmeye, ağlamaya, azsın. Ol benüm ğāyetde dö-
- (11) -stumdur. Ol kişi kaçan günāhların aña istiğfār
- (12) ve tevbe itse itdüğine¹⁶ peşimān olsa dostlığın
- (13) bozarın. Başım muzraklar¹⁷ ururın. Andan ırağ
- (14) oluram ve bızār oluram.” dedi. Peyğamber ‘aleyhi’s-selām

[7b]

- (1) eyitdi: “Ya lā‘in! Benüm cehennemlik ümmetimüñ ‘alāmeti nedür?” İblīs
- (2) dedi kim: “Yā Muhammed! Onlarıñ ‘alāmeti Ħaķ te‘ālāya şırķ
- (3) getürmekdür. Ve daħı İslām dīnine şek itmekdür. Ve daħı tekebbür-
- (4) -lenmekdür. Ve daħı saña ‘āşī olmaķdur. Ve namāzı u-
- (5) -nutmaķdur. Ve nā-ħaķ yere ğayrılara qaķımaķdur. Ve daħı mazlūma
- (6) zulüm etmekdür. Ve zinā etmekdür. Ve yalan söyleyüp ğaybet

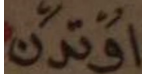
¹⁶ Müstensih, sözcüğü hem üstün hem de esre ile harekelediği için *itdüğine* ve *etdüğine* biçimlerinde iki şekilde aktarılabilmektedir.

¹⁷ Nüshada *mızrāk* sözcüğü, asli imlasından ayrı olarak muhtemelen müstensihin konuşma dilinde kullandığı şekliyle, *muzrak* biçiminde yazılmıştır.

- (7) itmekdür. Ve ataya, anaya ‘āṣī’ olmaqdur. Ve oğrılık
 (8) etmek ve şarāb içmekdür. Ve hārām yemek ve yalan şehādet
 (9) etmekdür. Yā Muḥammed! Her kişide kim bunlar bulna ol kişi cehennemlikdür.
 (10) Bu aşıl hū[y]ları Hāḫ celle ve ‘alā virmez. İllā gāzab
 (11) itdüği ḳulına virir. Bu ā[de]ti terk itmeyenleri Hāḫ te‘ālā
 (12) yarlağamaz¹⁸. Anları çehennemlik ider. Meger faşlı irişe.” dedi. Andan
 (13) Peyğamber ‘aleyhi’s-selām eyitdi: “Yā mel‘ün! Benüm ümmetümden ehl-i
 (14) cennetüñ ‘alāmeti nedür?” İblīs eyitdi: “Yā Muḥammed! Ümmetüñden ehl-i
 ...

10. Müstensihin Konuşma Diline Ait Bazı Türkçe Kullanımlar

ot ‘ateş’

otdan ‘ateşten’ (1b/6)

ŞH. *ot* ‘ateş’: **DS. Ø** - Bursa, Akyazı ve çevresi-Sakarya, Trabzon, Çakallık-Muğla, *öt* ‘ateş’. (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *ot* ‘ateş’: **Arg. *ot* ‘ateş’** (Merhan, 2014).

ŞH. *ot* ‘ateş’: **Mol. - Ø**

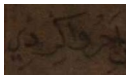
ŞH. *ot* ‘ateş’: **Masc. - Ø**

ŞH. *ot* ‘ateş’: **Par. *od* ‘āteş’** (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *ot* ‘ateş’: **Men. Ø - *od* ‘āteş, nār, āzer’** (Tulum, 2011).

Şeytan Hikâyesi’nde *od* ‘ateş’ sözcüğünün *dal* ile değil *te* ile işaretlendiği görülmektedir. *Derleme Sözlüğü*’nde, Türkiye Türkçesi ağızlarında “ateş” anlamında kullanılan *ot* sözcüğüne dair bir veri bulunmamaktadır. Ancak Bursa, Akyazı ve çevresi-Sakarya, Trabzon ve Çakallık-Muğla ağızlarında *od* kullanımından farklı olarak ‘ateş’ anlamında kullanılan *öt* sözcüğü yer almaktadır. Filippo Argenti’nin 1533 yılına ait notlarında *ot* ‘ateş’ sözcüğü yer almaktadır. Transkripsiyonlu metinde sözcük bu şekilde aktarılmıştır.

igri- ‘girmek, eğilmek, bükülmek?’

¹⁸ Sözcük, müstensih tarafından *yarlağamaz* biçiminde değil *yarlağamaz* biçiminde yazılmıştır.

içerü igrîdi (1b/6)

ŞH. *igrî-* 'girmek, eğilmek, bükülmek?': DS. Ø - *Çivril -Denizli, Karabüzey *Araç -Kastamonu *iğir-* 'bükmek' (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *igrî-* 'girmek, eğilmek, bükülmek?': Arg. Ø - *egir-* 'eğmek, bükmek' (Merhan, 2014).

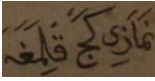
ŞH. *igrî-* 'girmek, eğilmek, bükülmek?': Mol. Ø - *egirmek* (eghirmek) (Yağmur, 2019).

ŞH. *igrî-* 'girmek, eğilmek, bükülmek?': Masc. Ø - *egirmek* (eghirmech) (Yağmur, 2019).

ŞH. *igrî-* 'girmek, eğilmek, bükülmek?': Par. Ø - *egirmek* 'eğirmek; eğmek' (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *igrî-* 'girmek, eğilmek, bükülmek?': Men. Ø - *egirmek* 'burmak, bökme, dürmek, kıvırtmak, örmek' (Tulum, 2011).

geç 'geç'

namâzı geç kılmağa... (5b/5)

Sözcük, nüshada *cim* ile yazıldığı için transkripsiyonlu metinde *geç* biçiminde aktarılmıştır. Sözcüğün bu biçimi Molino'da yer aldığı gibi bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında da muhafaza edilmektedir:

ŞH. *geç* 'geç': DS. Diyarbakır ağzı *geç* 'geç'; Urfa Merkez ağzı *geç* 'geç'; Artvin Yusufeli Uşhum köyü *geç* 'geç' (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *geç* 'geç': Arg. Ø - *geç* 'geç, çok geç' (Merhan, 2014).

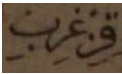
ŞH. *geç* 'geç': Mol. *geç* (ghiegz) (Yağmur, 2019).

ŞH. *geç* 'geç': Masc. Ø - *geç* (ghiech)

ŞH. *geç* 'geç': Par. - Ø

ŞH. *geç* 'geç': Men. Ø - *geç* 'gice, gün batısı, aḥşam, mesâ, şâm...' (Tulum, 2011).

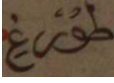
kızgır- 'kızarmak, alev almak'

kızgırıp (4a/2)

Sözcüğün bu biçimi, çalışmada yararlanılan sözlüklerde yer almayıp müstensihin konuşuru olduğu diyalekte özgü ve arkaik nitelikte bir kullanım olmalıdır.

toğrı ~ *torğı* ‘doğru, gerçek’

torğı (5b/2)

Sözcük, nüshada hem *toğrı* hem de *torğı* biçiminde iki defa kullanılmıştır. Müstensihin konuşuru olduğu diyalekte sözcüğün göçüşmeye (metatez) uğrayarak *toğrı* biçiminde değil *torğı* biçiminde kullanılmış olduğu söylenebilir. Çalışmada yararlanılan Türk transkripsiyon metinlerinde sözcüğün bu biçimi yer almamaktadır. Ancak *Derleme Sözlüğü*'nde, Urfa Merkez ağzında sözcüğün göçüşmeye uğramış *d-*'li biçiminin kullanımının olduğu görülmektedir:

ŞH. *torğı* ‘doğru, gerçek’: **DS.** Ø - Urfa Merkez ağzı ~*dorgı* ‘doğru’ (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *torğı* ‘doğru, gerçek’: **Arg.** Ø - *doğrı* ‘doğru’ (Merhan, 2014).

ŞH. *torğı* ‘doğru, gerçek’: **Mol.** Ø - *dogrı* (dogri) (Yağmur, 2019).

ŞH. *torğı* ‘doğru, gerçek’: **Masc.** Ø - *dogrı*, *dogrı*, *dogru*, *duguru* (dogri) (Yağmur, 2019).

ŞH. *torğı* ‘doğru, gerçek’: **Par.** Ø - *toğrı* / *toğru* ‘doğru; sadık’ (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *torğı* ‘doğru, gerçek’: **Men.** Ø - *doğrı*, *doğru* ‘gerçek, gerçeklik, doğruluk, rāstlık...’ (Tulum, 2011).

pik ‘pek, çok’

pik (1b/6)

ŞH. *pik* ‘pek, çok’: **DS.** Ø - Doğu Trakya *pek* ‘pek’; Adana, Osmaniye *pek* ‘sert’ (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *pik* ‘pek, çok’: **Arg.** Ø - *pek* ‘güçlü, sesli, cimri’ (Merhan, 2014).

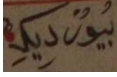
ŞH. *pik* ‘pek, çok’: **Mol.** Ø - *pek* (pek) (Yağmur, 2019).

ŞH. *pik* ‘pek, çok’: **Masc.** Ø - *pek* (pech) (Yağmur, 2019).

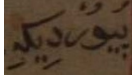
ŞH. *pik* ‘pek, çok’: **Par.** Ø - *pek* ‘sert, katı; güçlü’ (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *pik* ‘pek, çok’: **Men.** Ø - *pek* ‘berk, katı, güçlü, kuvvetli, kâvî, keskin, sârb, kudretli, zorlu, muhkem...’ (Tulum, 2011).

buyur- ~ *puyur-* ‘buyurmak’

buyurdu-ki (5b/1)

puyurdu-ki (1b/8)

Şeytân Hikâyesi'nde sözcük, *buyur-* ve *puyur-* şeklinde iki ayrı biçimde yazılmıştır. Sözcüğün *puyur-* biçimine çalışmada yararlanılan sözlüklerde rastlanmamıştır.

yağmur 'yağmur'

yağmur-lar (4b/6)

Nüshada *yağmur* şeklinde yazılan sözcüğün bu biçimi bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olup yararlanılan diğer sözlüklerde bu biçime rastlanmamıştır.

ŞH. *yağmur* 'yağmur': DS. Antakya-Hatay, Niğde *yağmur* 'yağmur'; Erzurum *yağmur* 'yağmur'; Uşak *yağmur* 'yağmur'. (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *yağmur* 'yağmur': Arg. - Ø

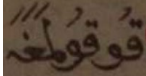
ŞH. *yağmur* 'yağmur': Mol. - Ø

ŞH. *yağmur* 'yağmur': Masc. - Ø

ŞH. *yağmur* 'yağmur': Par. - Ø

ŞH. *yağmur* 'yağmur': Men. - Ø

ko kola- 'dedikodu yapmak, çekiştirmek'

ko kolamağa (6a/4)

Nüshadaki imlasına dayalı olarak ilgili kullanımın *kov kovlamak*, *koğulamağa* ve *ko kolamağa* biçimlerinden biri olabileceği düşünülmüştür. İlk biçim olan *kov kovlamak*, *Dede Korkut* hikâyelerinde de 'gıybet etmek, arkadan çekiştirmek, dedikodu etmek' anlamlarında (Ergin, 2009) kullanılmış olmakla birlikte, Türkiye Türkçesi ağızlarında da yine *kov kovlamak*, *koğlamak* gibi biçimleriyle muhafaza edilen bir kullanımdır (Derleme Sözlüğü, https://sozluk.gov.tr). Ancak müstensihin her iki *vav*'ı da tek bir defa yazmış olması ve *vav*'ların üzerinde cezm işaretini belirtmemiş olması, bu aktarım konusunda kararsızlığa neden oldu. İkinci biçim olan *koğulamağa* biçimi, müstensihin *gayın* ile yazılması beklenen kimi sözcükleri *kaf* ile yazması (örn. *kankı*) nedeniyle düşünülmüş fakat sözcüğün Parigi'de *kolamak* 'gammazlamak; şikâyet etmek' (Kartallıoğlu, 2015) biçiminin olduğu görülmesiyle birlikte transkripsiyonlu metinde bu aktarım tercih edilmiştir. Şeytan Hikâyesi'nin müstensihinin konuşuru olduğu diyalekte sözcüğün bu biçimiyle kullanıldığı söylenebilir.

ŞH. *ko kola-* ‘dedikodu yapmak’: **DS.** Ø - Acıpayam -Denizli, Şarkışla -Sivas, Çorlu -Tekirdağ *koğulamak* ‘arkadan çekiştirmek, dedikodu etmek’; Aydın *koğulamak* ‘dedikodu etmek’ ~ Balıkesir ve çevresi, Trabzon, Elbistan *Göksun -Maraş, Bahçeli *Bor -Niğde, Çiftelipınar *Mersin, Silifke -İçel, Limasol -Kıbrıs; *kovlamak* ‘arkadan çekiştirmek, dedikodu etmek’ (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *ko kola-* ‘dedikodu yapmak’: **DS.** Ø - Ayvagediği *Mersin -İçel *kov kovlamak* ‘arkadan çekiştirmek, dedikodu etmek’ (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *ko kola-* ‘dedikodu yapmak’: **Arg.** - Ø

ŞH. *ko kola-* ‘dedikodu yapmak’: **Mol.** - Ø

ŞH. *ko kola-* ‘dedikodu yapmak’: **Masc.** - Ø

ŞH. *ko kola-* ‘dedikodu yapmak’: **Par.** *kolamak* ‘gammazlamak, şikâyet etmek’ (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *ko kola-* ‘dedikodu yapmak’: **Men.** Ø - *koğulamak* ‘kovlamak, geçmek, aňlatmak, ayıplamak...’ (Tulum, 2011).

tavık ‘tavuk’

tavık (6b/12)

ŞH. *tavık* ‘tavuk’: **DS.** Develi, Bakraz, *Düzce-Bolu, Gaziantep, Yozgat *tavık* ‘tavuk’; Uşak *tavık* ‘tavuk’ (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *tavık* ‘tavuk’: **Arg.** Ø - *tavuk* ‘tavuk’ (Merhan, 2014).

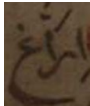
ŞH. *tavık* ‘tavuk’: **Mol.** Ø - *tauk* (tauch) (Yağmur, 2019).

ŞH. *tavık* ‘tavuk’: **Masc.** Ø - *tauk* (tauk) (Yağmur, 2019).

ŞH. *tavık* ‘tavuk’: **Par.** Ø - *tavuk* ‘Tavuk’ (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *tavık* ‘tavuk’: **Men.** Ø - *tauk*, *tavuk* ‘dücâce, mâkiyân’... (Tulum, 2011).

ırağ ‘irak, uzak’

ırağ (7a/13)

ŞH. *ırağ* ‘uzak: **DS.** Urfa Merkez ağzı *ırağ* ‘irak, uzak’ (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *ırağ* ‘irak, uzak: **Arg.** Ø - *ırağ* ‘irak, uzak’ (Merhan, 2014).

ŞH. *irag* 'irak, uzak: **Mol.** Ø - *irak* (irak) 'uzak' (Yağmur, 2019).

ŞH. *irag* 'irak, uzak: **Masc.** Ø - *irach* (irach) 'uzak' (Yağmur, 2019).

ŞH. *irag* 'irak, uzak: **Par.** Ø - *irak* 'uzak' (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *irag* 'irak, uzak: **Men.** Ø - *irak* 'uzak' (Tulum, 2011).

niçe ~ *neçe* 'nasıl'

niçe (3a/9)

neçe (3a/6)

Şeytan Hikâyesi'nde *niçe* sözcüğü 'nasıl' anlamında bir soru sözcüğü olarak kullanılmıştır. *Derleme Sözlüğü*'nde *niçe* sözcüğü yer almamaktadır. Çalışmada yararlanılan diğer sözlüklerde yer alan *niçe* (~*nice*) kullanımı ise genelde 'çok; kaç, ne kadar' anlamlarıyla bulunmakla birlikte, Parigi'de *niçe* maddesi (Kartallıoğlu, 2015) mevcuttur.

ŞH. *niçe* 'nasıl': **DS.** - Ø

ŞH. *niçe* 'nasıl': **Arg.** Ø - *nice* 'nice, ederi nasıl' (Merhan, 2014).

ŞH. *niçe* 'nasıl': **Mol.** Ø - *nice* (*nige*)... (Yağmur, 2019).

ŞH. *niçe* 'nasıl': **Masc.** *niçe* (*niçe*)... (Yağmur, 2019).

ŞH. *niçe* 'nasıl': **Par.** *nice* 'nice'; *niçe* (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *niçe* 'nasıl': **Men.** *nice* 'nite, keyfe, çün, ne yüzden, ne vech üzre, ne vech ile, ne keyfiyet ile, ne şekil'; *niçe* 'çok, bol, delim... ne kadar, ne miqdâr...' (Tulum, 2011).

Şeytan Hikâyesi'nde *neçe* sözcüğü de *niçe* sözcüğüyle birebir aynı anlamda, 'nasıl' anlamında bir soru sözcüğü olarak kullanılmıştır. Sözcük, *Derleme Sözlüğü*'nde 'nasıl' anlamıyla yer aldığı gibi 'ne kadar, kaç' anlamlarıyla da bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında yer almaktadır. Argenti'de *neçe* sözcüğü 'ne kadar, ederi nedir' anlamlarıyla verilmiştir.

ŞH. *neçe*: **DS.** Mustafa Kemal Paşa -Bursa, Azeri köyleri -Amasya, Karakoyunlu İğdir-Kars, Gaziantep, Kerkük *neçe* 'ne kadar, kaç, nice; Gökdere Akdağmağdeni Yozgat, Silifke İçel *neçe* 'ne kadar, kaç'; Urfa Merkez ağızı *neçe* 'nice'; Kırşehir *neçe* 'nice'; Kars *neçe* 'nasıl; ne kadar' (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *neçe* 'nasıl': **Arg.** *neçe* 'ne kadar, ederi nedir' (Merhan, 2014).

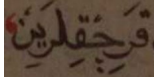
ŞH. *neçe* 'nasıl': **Mol.** - Ø

ŞH. *neçe* 'nasıl': **Masc.** - Ø

ŞH. *neçe* 'nasıl': **Par.** - Ø

ŞH. *neçe* ‘nasıl’: **Men.** - Ø

karıçık ‘yaşlı kadın’

karıçıkların (6a/4)

ŞH. *karıçık* ‘yaşlı kadın’: **DS.** Ø - Malatya *karı* ‘yaşlı, eski’; Diyarbakır *karı* ‘karı’; Doğu Trakya *karı* ‘karı, kadın’ (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *karıçık* ‘yaşlı kadın’: **Arg.** Ø - *karı* ‘yaşlı kadın’ (Merhan, 2014).

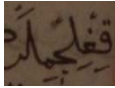
ŞH. *karıçık* ‘yaşlı kadın’: **Mol.** - Ø

ŞH. *karıçık* ‘yaşlı kadın’: **Masc.** *karıcık* (carigich) (Yağmur, 2019).

ŞH. *karıçık* ‘yaşlı kadın’: **Par.** *karıcık*, ‘*avratcık* ‘karıcık’ (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *karıçık* ‘yaşlı kadın’: **Men.** *karıcık* (Tulum, 2011).

kıgılçım ‘kıvılcım’

kıgılçım (4a/4)

Nüshada *kıgılçım* biçiminde yazılmış olan sözcük, bu çalışmada yararlanılan sözlüklerden Parigi’nin sözlüğünde *kıgılçım* ‘kıvılcım’, *kıgılçımçık* ‘küçük kıvılcım’ gibi biçimlerde (Kartallıoğlu, 2015), Meninski’de ise *kıgılçım*, *kıgılçım atmak*, *kıgılçım saçmak* biçimlerinde (Meninski, 2011) c’li olarak bulunmaktadır.

genc ‘genç’

genc (6a/5)

genc (6a/6)

Nüshada sözcük *cim* ile işaretlendiği için transkripsiyonlu metinde *genc* olarak aktarılmıştır. Aynı kullanıma Parigi’de ve Mascis’te rastlanmaktadır.

ŞH. *genc* ‘genç’: **DS.** - Ø

ŞH. *genc* ‘genç’: **Arg.** Ø - *genc* ‘genç’ (Merhan, 2014).

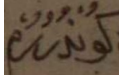
ŞH. *genc* ‘genç’: **Mol.** - Ø

ŞH *genc* ‘genç’: **Masc.** *genc* (ghiengi) (Yağmur, 2019).

ŞH *genc* ‘genç’: **Par.** *genc* (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH *genç* 'genç': **Men.** *genç* 'tāze, fetī, şābb...' (Tulum, 2011).

göndür- 'göndermek'

göndürürüm (6b/10)

ŞH *göndür-* 'göndermek': **DS.** - Ø

ŞH *göndür-* 'göndermek': **Arg.** *göndür-* 'göndermek' (Merhan, 2014).

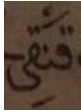
ŞH *göndür-* 'göndermek': **Mol.** - Ø

ŞH *göndür-* 'göndermek': **Mas.** - Ø

ŞH *göndür-* 'göndermek': **Par.** *göndermek*, *göndürmek* 'göndermek...' (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH *göndür-* 'göndermek': **Men.** *göndürmek* 'göndermek' (Tulum, 2011).

kanķı 'hangi'

kanķı (7a/3)

Nüshada *kanķı* biçiminde yer alan sözcüğün bu biçimine Parigi'de ve Mascis'te rastlanmaktadır:

ŞH. *kanķı* 'hangi': **DS.** - Ø

ŞH. *kanķı* 'hangi': **Arg.** - Ø

ŞH. *kanķı* 'hangi': **Mol.** - Ø

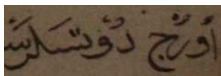
ŞH. *kanķı* 'hangi': **Masc.** *kankısı* *ikisinde* (canchisi ichisinde); *kankısı* *istersin ikisinden* (canchissi istersin ichissinden) (Yağmur, 2019).

ŞH. *kanķı* 'hangi': **Par.** *kanķı* 'naşıl' (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *kanķı* 'hangi': **Men.** Ø - *kanġı* 'kaġısi, küdām...' (Tulum, 2011).

dut- ~ *tut-* 'tutmak'

Nüshada *tut-* fiili *dut-* ve *tut-* olarak iki biçimde yazılmıştır. Sözcüğün *dut-* biçimi bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında çeşitli anlamlarla muhafaza edilmektedir.

oruc dutsalar (3a/13)

ŞH. dut- ‘*tut-*’: **DS.** Doğu Trakya *dutmak* ‘tutmak’; Erzurum *dutmak* ‘tutmak’; Malatya *dutmak* ‘bekletmek, bakmak’; Kırşehir *dutmak* ‘tutmak, yakalamak’; Kırşehir ‘bir iş yapmak için para karşılığında anlaşmak’; Ordu *dutmak* ‘rahatsız etmek, zehirlemek’; Uşak *dutmak* ‘tutmak’ (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. dut- ‘*tut-*’: **Arg.** Ø - *tut-* ‘tutmak’ (Merhan, 2014).

ŞH. dut- ‘*tut-*’: **Mol.** *dutmak, tutmak* (dutmak) (Yağmur, 2019).

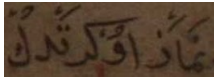
ŞH. dut- ‘*tut-*’: **Masc.** *dutmak, tutmak* (dutmach) (Yağmur, 2019).

ŞH. dut- ‘*tut-*’: **Par.** *tutmaç* (Kartallıoğlu, 2015).

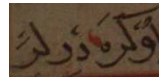
ŞH. dut- ‘*tut-*’: **Men.** *oruc tutmaç* (Tulum, 2011).

üğret- ~ üğred- ‘öğretmek’

Transkripsiyonlu metin çalışmalarında genellikle *öğret-*, *öğred-* biçimlerinde aktarılması tercih edilen sözcük, Argenti’de *üğret-* biçimiyle kaydedilmiştir. Bu nedenle transkripsiyonlu metinde *üğret-*; *üğred-* biçimleri tercih edilmiştir. Nüshada imla ayrılığına sahip sözcüklerden biri olan sözcüğün *üğret-* ve *üğred-* olarak iki ayrı biçimde yazıldığı görülmektedir:

namāz üğretdüñ (1b/14)

üğredirler (5b/14)

ŞH. üğret-; üğred- ‘öğretmek’: **DS.** - Ø

ŞH. üğret-; üğred- ‘öğretmek’: **Arg.** *ügren-* ‘bir şeye alışmak, öğrenmek’; *üğret-* ‘öğretmek, ders vermek’ (Merhan, 2014).

ŞH. üğret-; üğred- ‘öğretmek’: **Mol.** *öyretmek* (oıretmek) (Yağmur, 2019).

ŞH. üğret-; üğred- ‘öğretmek’: **Masc.** *ögretmek* (oghıretmech) (Yağmur, 2019).

ŞH. üğret-; üğred- ‘öğretmek’: **Par.** *ögretmek...* (Kartallıoğlu, 2015).

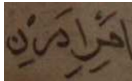
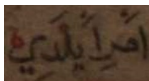
ŞH. üğret-; üğred- ‘öğretmek’: **Men.** *ögretmek...* (Tulum, 2011).

11. Alıntı Sözcüklerdeki Bazı Değişimler

11.1. İç Seste Ünlü Türemesi

Arap harfli Türkçe metinlerde, çift ünsüze sahip birçok alıntı sözcüğün Türkçenin ses yapısına uygun olarak iç seste bir ünlü türetilerek yazıldığı görülmektedir. Aynı durum, incelenen nüshada da bulunmaktadır:

Ar. emr > **ŞH. emir** ‘emir, buyruk’

emir eyledi (1a/4)

emir iderin (5b/12)

ŞH. *emir* 'emir, buyruk': DS. Diyarbakır ağzı *emir* 'emir'; Doğu Trakya yerli ağzı *emir* 'emir'; Erzurum *emir* 'emir'; Artvin Yusufeli Uşhum köyü ağzı *em(i)r* 'emir, buyruk' (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *emir* 'emir, buyruk': Arg. *emir* 'emir, yargı'; emr et- 'emretmek' (Merhan, 2014).

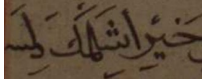
ŞH. *emir* 'emir, buyruk': Mol. Ø - *emr, emri* (emr) (Yağmur, 2019).

ŞH. *emir* 'emir, buyruk': Masc. - *emir, emri* (emir) (Yağmur, 2019).

ŞH. *emir* 'emir, buyruk': Par. Ø - *emr* 'kural' (Kartalloğlu, 2015).

ŞH. *emir* 'emir, buyruk': Ø - Men. *emr etmek* 'diyüvirmek, buyurmak...' (Tulum, 2011).

Ar. *ḥayr* > *ḥayr* ~ *ḥayr* 'hayır, iyilik'

ḥayr işlemek dilese (6a/12)

ŞH. *ḥayr* 'hayır, iyilik': Arg. Ø - *ḥayr* 'hayır, iyilik' (Merhan, 2014).

ŞH. *ḥayr* 'hayır, iyilik': Mol. - Ø

ŞH. *ḥayr* 'hayır, iyilik': Masc. - Ø

ŞH. *ḥayr* 'hayır, iyilik': Par. Ø - *ḥayr du 'ā itmek...* (Kartalloğlu, 2015).

ŞH. *ḥayr* 'hayır, iyilik': Men. Ø - *ḥáy* 'eyü, eyülik' (Tulum, 2011).

İç Seste Hemze Yerine *Ye*'li Kullanımlar (>y)

İç sesinde hemze bulunan bazı alıntı sözcüklerin nüshada hemze yerine *ye* ile yazıldığı görülmektedir:

Ar. *dā'imā* > ŞH. *dāyimā* 'daima, her zaman'

dā'yimā (2b/13)

ŞH. *dā'yimā* 'daima, her zaman': DS. Erzurum ili ağızları *dayima* 'daima'; Elazığ Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağızları *dayima* 'daima' Kırşehir ve yöresi ağızları *dayima* 'daima'; Ordu Aybastı ağzı *dāyimā* (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *dā'yima* 'hayır, iyilik': Arg. - Ø

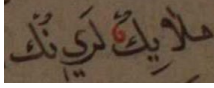
ŞH. *dā'yima* 'hayır, iyilik': Mol. Ø -

ŞH. *dā'yima* 'hayır, iyilik': **Masc.** Ø - *daima* (daima) (Yağmur, 2019).

ŞH. *dā'yima* 'hayır, iyilik': **Par.** Ø - *dā'im, dāyim, dā'ymā, dāymā...* 'daima' (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *dā'yima* 'hayır, iyilik': **Men.** Ø - *dāimā* 'dāimen, durmayıp' (Tulum, 2011).

Ar. *melā'ik* > **ŞH.** *melāyik*

melāyikleriniñ (5b/6)

ŞH. *melāyik* 'melekler': **DS.** - Ø

ŞH. *melāyik* 'melekler': **Arg.** - Ø

ŞH. *melāyik* 'melekler': **Mol.** - Ø

ŞH. *melāyik* 'melekler': **Masc.** - Ø

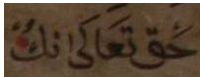
ŞH. *melāyik* 'melekler': **Par.** - Ø

ŞH. *melāyik* 'melekler': **Men.** Ø - *melāyik* 'melāyike, fişirtegān' (Tulum, 2011).

11.2. Asli İmlasında Çift Ünsüz Bulunan Sözcüklerdeki Değişim

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde bazı alıntı sözcüklerinin sonunda bulunan çift ünsüzden birinin, Türkçenin ses sistemine uygun olarak düşürüldüğü görülmektedir. Bir ünsüzü düşürülen bu sözcükler, ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında düşürülen ünsüz tekrar kullanılır (Şahin, 2015). Bu özellik, Eski Anadolu Türkçesi döneminden sonra yazılmış metinlerde de görülebilmektedir. İncelenen nüshada bu konudaki bazı örnekler şu şekildedir:

Ar. *Ḥaḥḥ* > *Ḥaḥ* 'Allah, Tanrı'

Ḥaḥ te 'ālānuñ (2b/2)

ŞH. *Ḥaḥ* 'Tanrı, Allah': **DS.** Diyarbakır *hak*; Artvin Yusufeli Uşum köyü *hak* (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *Ḥaḥ* 'Tanrı, Allah': **Arg.** *Ḥaḥ* 'Tanrı' (Merhan, 2014).

ŞH. *Ḥaḥ* 'Tanrı, Allah': **Mol.** *Hak, ak* (hak) (Yağmur, 2014).

ŞH. *Ḥaḥ* 'Tanrı, Allah': **Masc.** *Hak, ak* (Hach/hach) (Yağmur, 2014).

ŞH. *Ḥaḥ* 'Tanrı, Allah': **Par.** Ø - *ḥaḥḥ te 'ālā* (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *Ḥaḥ* 'Tanrı, Allah': **Men.** *Ḥaḥ te 'ālā* 'Tanrı' (Tulum, 2011).

Ar. *şekk* > *şek* 'şüphe'

şek (7b/3)

ŞH. *şek* 'şüphe': DS. "Şüphe" anlamını içeren bir kullanım yer almaktadır: Uluşiran, Şiran Gümüşhane "Şüphe ile birlikte kullanılıp anlamı pekiştirir: Senin *şek* şüpen var mı ki?" (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *şek* 'şüphe': Arg. - Ø

ŞH. *şek* 'şüphe': Mol. - Ø

ŞH. *şek* 'şüphe': Masc. - Ø

ŞH. *şek* 'şüphe': Par. Ø - *şek olmak* (Parigi'de hem *şek* hem de *şekk* biçimleri mevcuttur) (Kartalhoğlu, 2015).

ŞH. *şek* 'şüphe': Men. Ø - *şekk* (Tulum, 2011).

Ar. *men* ' > ŞH. *men* 'i' 'yasak'

men 'i' (6b/1)

men 'i' (6b/1)

Sözcük, bu biçimiyle ve bu anlamıyla yararlanılan sözlüklerde bulunamamıştır.

11.3. d>z Değişimi

Arap harfli Türkçe metinlerde, içinde *dal* sesi bulunan bazı alıntı sözcükler kimi zaman *dal* kimi zaman *zel* ile yazılmıştır (Türk, 2018). İncelenen nüshada da bu özellik görülmekle birlikte, ilgili sözcüklerden birinde *zel* yerine *ze* harfi kullanılmıştır. Farsça *şād* sözcüğünün *şāz* biçiminde, *dīdār* sözcüğününse *dīzār* biçiminde yazıldığı görülmektedir:

Fars. *şād* > ŞH. *şāz* 'sevinçli'

şāz (4a/8)

Sözcük, hem *şād* hem de *şāz* biçiminde Meninski'de, sadece *şāz* biçiminde *Derleme Sözlüğü*'nde yer almaktadır:

ŞH. *şāz* 'sevinçli': DS. Çorum *şāz* 'sevinç' (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *şāz* 'sevinçli': Arg. - Ø

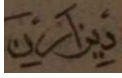
ŞH. *şāz* ‘sevinçli’: **Mol.** - Ø

ŞH. *şāz* ‘sevinçli’: **Masc.** - Ø

ŞH. *şāz* ‘sevinçli’: **Par.** Ø - *şād* ‘şad, mutlu, sevinçli’ (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *şāz* ‘sevinçli’: **Men.** *şāz* (Tulum, 2011).

Fars. *dīdār* > ŞH. *dīzār* ‘görünüş, tecelli’

dīzārın (4b/7)

Sözcük hem *dīdār* hem de *dīzār* biçiminde Meninski’de, sadece *didar* biçiminde *Derleme Sözlüğü*’nde yer almaktadır:

ŞH. *dīzār* ‘görünüş, tecelli’: **DS.** Ø - Kars *didar* ‘yüz’ (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *dīzār* ‘görünüş, tecelli’: **Arg.** Ø - *didar* ‘insan yüzü’ (Merhan, 2014).

ŞH. *dīzār* ‘görünüş, tecelli’: **Mol.** - Ø

ŞH. *dīzār* ‘görünüş, tecelli’: **Masc.** - Ø

ŞH. *dīzār* ‘görünüş, tecelli’: **Par.** Ø - *dīdār* (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *dīzār* ‘görünüş, tecelli’: **Men.** Ø - *dīzār* (Tulum, 2011).

11.4. Bazı Uzun Ünlülerin Sadece Hareke ile Gösterilmesi

Alıntı sözcüklerdeki bazı uzun ünlüler (*ī, ō, ū*) kimi sözcüklerde sadece hareke ile gösterilmiştir. Arapça ve Farsça sözcüklerde uzun ünlülerin yazımına müstensihler tarafından genellikle riayet edildiği anlaşılmasına rağmen bazı sözcüklerdeki uzun ünlülerin harf yerine yalnızca hareke ile işaretlenmesi, bu sözcüklerdeki uzun ünlülerin kısalmış olabileceğini düşündürmektedir:

Fars. *dōst* > *dost* ‘dost, yakın’

dostlığı (1b/13)

ŞH. *dost* ‘dost, yakın’: **DS.** Diyarbakır *dost* ‘dost’; Keban, Baskil, Ağın Elazığ *dust* ‘dost’ (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *dost* ‘dost, yakın’: **Arg.** *dost* ‘dost’ (Merhan, 2014).

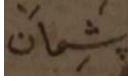
ŞH. *dost* ‘dost, yakın’: **Mol.** *dost* (dost) (Yağmur, 2019).

ŞH. *dost* ‘dost, yakın’: **Masc.** *dost* (dost) (Yağmur, 2019).

ŞH. *dost* ‘dost, yakın’: **Par.** *dost* ‘dost’ (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *dost* ‘dost, yakın’: **Men.** *dost* “‘dostâne, muhibbâne, yârâne...” (Tulum, 2011).

Fars. *peşimān* > ŞH. *peşimān* ‘pişman’

peşimān (7a/12)

ŞH. *peşimān* ‘pişman’: **DS.** - Ø

ŞH. *peşimān* ‘pişman’: **Arg.** Ø - *pişmān* ‘pişman’ (Merhan, 2014).

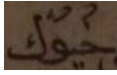
ŞH. *peşimān* ‘pişman’: **Mol.** Ø - *püşman olmak* (pusc-man olmak) (Yağmur, 2019).

ŞH. *peşimān* ‘pişman’: **Masc.** Ø - *püşman olmak* (puscimman olmach)... (Yağmur, 2019).

ŞH. *peşimān* ‘pişman’: **Par.** Ø - *peşimānlık*... ‘pişmanlık, üzüntü’ (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *peşimān* ‘pişman’: **Men.** Ø - *peşimān* ‘nâdim...’ (Tulum, 2011).

Fars. *hūy* > *huy* ~ *hū[y]* ‘mizaç tabiat; alışkanlık’

huyūn (7a/3)

hūy/ları (7b/10)

ŞH. *huy* ‘mizaç tabiat; alışkanlık’: **Arg.** - Ø

ŞH. *huy* ‘mizaç tabiat; alışkanlık’: **Mol.** Ø - *huy* (chui) (Yağmur, 2019).

ŞH. *huy* ‘mizaç tabiat; alışkanlık’: **Masc.** Ø - *huy* (hui) (Yağmur, 2019).

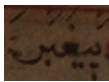
ŞH. *huy* ‘mizaç tabiat; alışkanlık’: **Par.** Ø - *hūy* ‘huy, yaradılış’ (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *hūy* ‘mizaç tabiat; alışkanlık’: **Men.** Ø - *hūy* ‘âdet, mu‘tād...’ (Tulum, 2011).

12. Kişisel Dil Kullanımına Göre Yazılan Diğer Alıntı Sözcükler

Birçok alıntı sözcüğün kimi zaman asli imlasından farklı yazılması, müstensihin bu sözcükleri bazen gündelik dilinde kullandığı şekliyle yazdığının bir göstergesi olabilir:

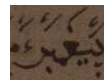
Fars. *peygāber* > ŞH. *peygāber* ~ *peygamber*

peygāber (1a/1)

peygāber (3a/1)

peygamber (6a/8)

Farsça *peygamber* sözcüğü, nüshada 23 defa *peygaber* biçiminde, 5 defa da *peygamber* biçiminde olmak üzere 28 defa kullanılmıştır. Sözcüğün *peygaber* biçimindeki kullanımı, çalışmada yararlanılan sözlüklerde bulunmamaktadır. Söz konusu kullanımın, *peygamber* biçimindeki kullanıma oranla daha fazla tercih edilmiş olması, müstensihin konuşma dilinde sözcüğün *peygaber* ‘peygamber’ biçiminde yer aldığı düşünülmekte, yazı diline mahallî unsurların karıştığını göstermektedir.

Ar. *ḥazret* > ŞH. *ḥaziret* ~ *ḥazret* ‘hazret’

ḥazireti (1a/4)

ḥazireti (1b/4)

ḥazireti (5a/13)

ŞH. *ḥaziret* ~ *ḥazret*: DS. Ø - *hazrat* ‘hazret’ (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *ḥaziret* ~ *ḥazret*: Arg. Ø - *hazret* ‘hazret’ (Merhan, 2014).

ŞH. *ḥaziret* ~ *ḥazret*: Mol. - Ø

ŞH. *ḥaziret* ~ *ḥazret*: Masc. - Ø

ŞH. *ḥaziret* ~ *ḥazret*: Par. Ø - *ḥazret* ‘ululuk, büyüklük, üstünlük’ (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *ḥaziret* ~ *ḥazret*: Men. Ø - *ḥazret* ‘ululuk, celâlet, heybet...’ (Tulum, 2011).

Ar. *secde* > ŞH. *seçide* ‘secde’

seçide (3a/6)

ŞH. *seçide* ‘secde’: DS. Ø - Erzurum *sejde* ‘secde’ (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *seçide* ‘secde’: Arg. - Ø

ŞH. *seçide* ‘secde’: Mol. - Ø

ŞH. *seçide* ‘secde’: Masc. - Ø

ŞH. *seçide* ‘secde’: Par. Ø - *secde* ‘secde’ (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *seçide* ‘secde’: Men. Ø - (*secde etmek*, *secde idici*, *secde ile* gibi madde başları yer almaktadır) (Tulum, 2011).

Fars. *rûze* > ŞH. *oruc* ~ *oruç* ‘oruç’

oruç (3a/13)

Farsça *rûze* sözcüğünden gelişmiş olan *oruç* sözcüğü, nüshada bir defa *cim* ile bir defa da *ç* ile (*oruçların*) olmak üzere iki biçimde işaretlenmiştir. Transkripsiyonlu metinde sözcük, müstensihin tercih ettiği işaret dikkate alınarak yazıldığı gibi aktarılmıştır. Molino'da, Parigi'de ve Meninski'de sözcük, *oruç* biçiminde yer almaktadır:

ŞH. *oruç* 'oruç': DS. Ø - Diyarbakır *oruç* 'oruç' (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *oruç* 'oruç': Arg. Ø - *oruç* 'oruç' (Merhan, 2014).

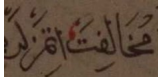
ŞH. *oruç* 'oruç': Mol. *oruç* (orugz) (Yağmur, 2019).

ŞH. *oruç* 'oruç': Masc. Ø - *uruç* (vruc) (Yağmur, 2019).

ŞH. *oruç* 'oruç': Par. *oruç* 'oruç' (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *oruç* 'oruç': Men. *oruç* 'sávm, rûze, perhîz' (Tulum, 2011).

Ar. *muḥālifet* > *muḥālifet* 'karşı durma, karşı gelme'

muḥālifet itmezler (6a/7)

Nüshada *muḥālifet* biçiminde yer alan sözcüğün bu biçimi, çalışmada yararlanılan sözlükler içinde Meninski'nin ve Parigi'nin sözlüklerinde bulunmaktadır:

ŞH. *muḥālifet* 'karşı durma, karşı gelme': DS. - Ø

ŞH. *muḥālifet* 'karşı durma, karşı gelme': Arg. - Ø

ŞH. *muḥālifet* 'karşı durma, karşı gelme': Mol. - Ø

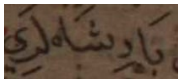
ŞH. *muḥālifet* 'karşı durma, karşı gelme': Masc. - Ø

ŞH. *muḥālifet* 'karşı durma, karşı gelme': Par. *muḥālefet*, *muḥālifet* 'muḥālefet, karşı gelme, uymama' (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *muḥālifet* 'karşı durma, karşı gelme': Men. *muḥālifet* 'karşılık'; *muḥālifet etmek* 'karşü durmak' (Tulum, 2011).

ŞH. *muḥālifet* 'karşı durma, karşı gelme': Men. - Ø

Fars. *pādišāh* > ŞH. *bādišāh* 'padişah, hükümdar'

bādišāhları (2a/8)

ŞH. *bādiṣāh* ‘padişah’: **DS.** Ø - Diyarbakır, *padişah* ‘padişah’; Çüngüş, Çermik Diyarbakır *padişâ* ‘hükümdar’; Urfa Merkez ağzı *patişah* ‘padişah’; Zonguldak Bartın Karabük *pâtişah* ‘padişah’ (Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>).

ŞH. *bādiṣāh* ‘padişah’: **Arg.** Ø - *patişah* ‘padişah’ (Merhan, 2014).

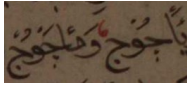
ŞH. *bādiṣāh* ‘padişah’: **Mol.** Ø - *padişah* (padisc-ah)... (Yağmur, 2019).

ŞH. *bādiṣāh* ‘padişah’: **Masc.** Ø - *padişah*, *padişak* (padisciah) (Yağmur, 2019).

ŞH. *bādiṣāh* ‘padişah’: **Par.** Ø - *pādiṣāh* ‘padişah, imparator’ (Kartallıoğlu, 2015).

ŞH. *bādiṣāh* ‘padişah’: **Men.** Ø - *pādiṣāh* ‘şah, han, melik...’ (Tulum, 2011).

Ar. *ye’cūc*, Ar. *me’cūc* > **ŞH.** *ye’çūc*, *me’çūc* ‘Yecüc, Mecüc’

ye’çūc ve *meçūc* (5b/5)

Asli imlaları *ye’cūc* ve *ce’cūc* biçiminde olan sözcükler, nüshada *ye’çūc* ve *meçūc* biçiminde yazılmış olup yararlanılan sözlüklerde bu biçimlere rastlanmamıştır.

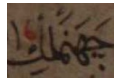
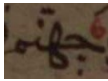
Ar. *ķabūl* > **ŞH.** *ķapūl*

ķapūl (3b/7)

Nüshada birkaç sözcükte *be* yerine *pe* yazımı dikkat çekicidir. Bunlardan biri de Arapça *ķabūl* sözcüğüdür. Nüshada *pe* ile *ķapūl* şeklinde yazılan sözcüğün bu kullanımına, çalışmada yararlanılan sözlüklerde rastlanmamıştır.

Ar. *cehennem* > **ŞH.** *cehennem* ~ *çehennem* ‘cehennem’

çehennem (4a/2) *çehennemlik* (7b/12)

Nüshada iki yerde *ç* ile işaretlenen sözcüğün bu biçimi, çalışmada yararlanılan sözlüklerde bulunmamaktadır. Bu kullanım, alıntı sözcüğün müstensihin konuşuru olduğu diyalekte özgü bir biçimi olabilir.

Sonuç

1. *Şeytan Hikâyesi*, bilinen en eski örneği IV. yüzyılda Süryani bilgin Mor Efrem'e ait olan oldukça eski bir hikâyedir. Hikâye, İslamiyet'ten sonra da ilgi görmüş, şahıs kadrosu ve mekânlar değiştirilerek Arap ve Türk edebiyatlarına da kazandırılmıştır. Hikâyenin Türkçe mensur nüshaları; *Kitâb-ı İblîs*, *Nasihat-i İblîs*, *Tercüme-i Risâle-i Su'âl-i İblîs* gibi çeşitli başlıklarla müstensihler tarafından istinsah edilmiştir. Eserin mensur varyantının Türkçe manzum varyantlardan nesre aktarıldığını gösteren kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte manzum ve mensur varyantların doğrudan Arapça mensur metinden Türkçeye çevrilmiş olma ihtimalinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

2. Metni Türkçeye mensur olarak aktaranın kim olduğu bilinmemekle birlikte, hikâyenin İbnü'l-Arabî'ye mâl edilmesi, mensur bir nüshada geçen -buna dayalı olarak başka nüshalarda da geçmiş olması muhtemel olan- *Arabiyyetden/Arabî*'den gibi ibarelerin *Arapça* yerine *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî* zannedilmesi olmalıdır. Bu yanlış bilgi, eserin baskılarıyla daha da yayılmıştır.

3. *Şeytan Hikâyesi*'nin incelenen nüshasında müstensihin kapalı e (è)'nin bulunduğu sözcüklerde bu sesi bazen hem üstün hem de ye'nin bir arada olduğu bir imlayla yazdığı tespit edilmiştir. Arap harfli Türkçe metinler için nadir ve değerli olan bu imla özelliğinin nüshada bulunuyor olması önemlidir.

4. İncelenen nüshada müstensihin gündelik dilini yansıtan birçok kullanımın olduğu tespit edilmiştir. Bu kullanımlardan bazıları, Türk olmayan yazarların yazdığı Türkçenin bazı sözlüklerinde aynı şekilde yer aldığı gibi *Derleme Sözlüğü*'nde de bulunmakta, kimi Türkiye Türkçesi ağızlarında muhafaza edilmektedir. Her ne kadar genellikle belirli bir bölgeden derlenmiş dil malzemeleri taşısalar da Batılı yazarların yazdığı sözlük ve gramerlerin, Arap harfli Türkçe metinlerin transkripsiyonlu olarak aktarılması konusunda önemli faydalar sağladığı açıktır. İncelenen nüshada bulunan *ot* "ateş", *geç* "geç", *genc* "geç", *kola* "dedikodu yapmak", *göndür* "göndermek", *melâyik* "melekler", *kanķı* "hangi", *şāz* "sevinçli", *dīzār* "görünüş, tecelli", *muḫālifet* "muhafeft, karşı gelme", *oruc* "oruç" gibi transkripsiyonlu olarak aktarımında tereddütler yaşanabilen sözcüklerin Batılı yazarların yazdığı ve çalışmada yararlanılan sözlüklerin bir veya birkaçında yer aldığı görülmüştür. Ayrıca, *Şeytan Hikâyesi*'nde yer alan bazı kullanımların, bu sözlüklerde yer almamasına rağmen *Derleme Sözlüğü*'nde bulunduğu, Türkiye Türkçesi ağızlarında muhafaza edildiği görülmüştür. Nüshada geçen *tavık* 'tavuk', *ıraĝ* 'uzak', *yaĝmır* 'yağmur' gibi kullanımlar bu örnekler arasındadır. Söz konusu kullanımların yanı sıra nüshada geçen *peyĝaber* 'peygamber', *çehennem* 'cehennem', *kapūl* 'kabal', *puyur* 'buyurmak', *kızĝır* 'kızarmak, alev almak', *pik* 'pek, çok', *ye'çūc ve me'çūc* 'Yecūc ve Mecūc', *ḫāziret* 'hazret', *seçide* 'secde' gibi sözcüklerin çalışmada yararlanılan sözlüklerde bulunmadığı, *Şeytan Hikâyesi*'nin müstensihinin diğer kişisel dil kullanımları olduğu anlaşılmıştır.

5. Elde edilen tüm sonuçlara dayalı olarak söylenebilir ki Eski Oğuz Türkçesiyle XIII.-XV. yüzyıllar arasında yazılmış metinlerde olduğu gibi XV. yüzyıldan sonra Osmanlı Türkçesiyle yazılmış metinlerde de her zaman tek tip bir imlanın

kullanılmadığı, müstensihlerin bu dönemde de ağız özelliklerine dayalı olarak nüsha istinsah edebildikleri görülmektedir. İlgili nüshalarda müstensihlerin ağız özelliklerinin, gündelik konuşma dillerinin ortaya konulabilmesi adına nüshalardaki kullanımlara mümkün olduğunca müdahale edilmemeli, bu özellikleri haiz nüshalar üzerinde yapılan transkripsiyonlu metin çalışmaları, müstensihlerin kişisel dil kullanımlarını ortaya koyabilecek yöntemlerle yapılmalıdır.

Ekler

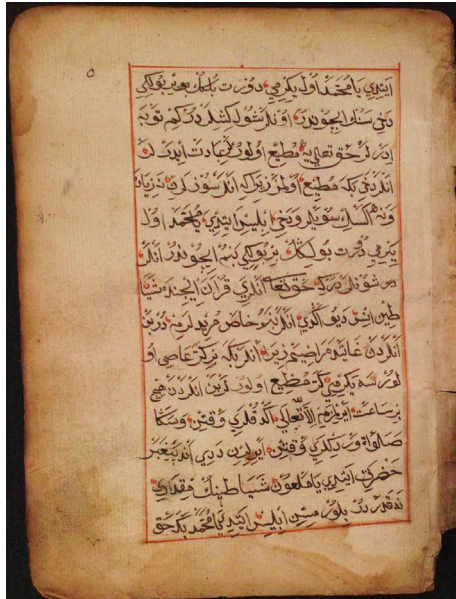
Şeytan Hikâyesi'nin çalışmada ele alınan mensur nüshasından tıpkıbasım örnekleri:

[1b]

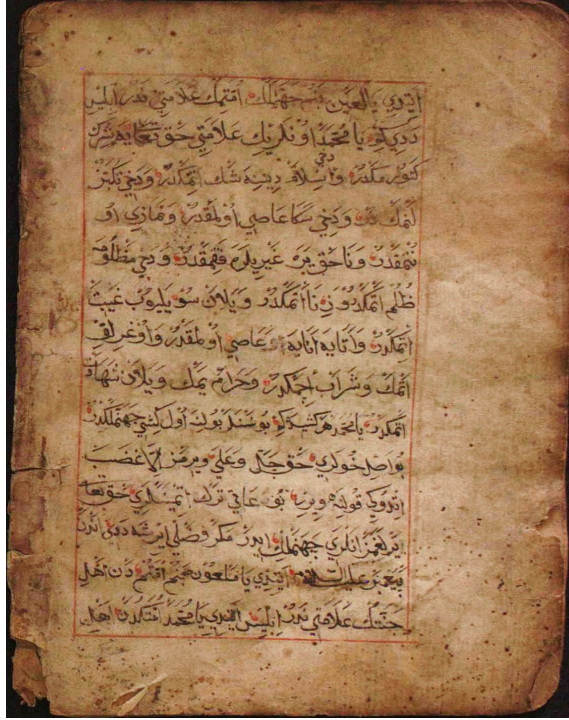
[1a]

[5a]

[4b]

[7b]

Kaynaklar

- Adamović, M. (2014). *Floransalı Filippo Argenti'nin notlarına göre (1533) 16. yüzyıl Türkçesi* (Aziz Merhan Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akar, M. (1985). Yûsuf-ı Meddah'ın Dâstân-ı İblis'inin kaynağı. *Beşinci milletlerarası Türkoloji kongresi, tebliğler* (s. 1-7). Türk Edebiyatı.
- Akar, M. (2014). Mevlevî şair Dervîş Niyâzî'nin bir mesnevisi: Resûl-i Ekrem sallâ'llâhu 'aleyhi ve'-sellem İblis 'aleyhi'l-la' neye su'âl itdüğün bildirür. Özkan, Mustafa vd. (Ed.) *VIII. milletlerarası Türkoloji kongresi 30 Eylül-04 Ekim 2013, bildiri kitabı III* (s. 1-18). İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Akar, M. (2016). Şeytan Hikâyesi. *Gelenekten geleceğe Türk edebiyatı, Elginkan Vakfı 2. Türk dili ve edebiyatı kurultayı bildirileri 15-17 Nisan 2015* (s. 107-115). Osman Ünal-Kırıntı Yayıncılık.
- Akçiçek, A. (1971). *Şeceret'ül-Kevn: üstün insan*. Rahmet Yayınları.
- Akyüz, G. (2012). *Kilise ataları tarafından "kutsal ruh'un kavali" olarak adlandırılan Süryani Mor Efrem'in Şiirleri*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Dilben, T. (2020). *Envârü'l-Âşıkîn'in Pertev Paşa nüshası (1b-132b) (Giriş, imla özellikleri, metin, dizin, tıpkıbasım örnekleri)* (Tez no.625309) [Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Erdem, M. D., & Gül, M. (Güz 2006). Kapalı e (è) sesi bağlamında Eski Anadolu Türkçesi-Anadolu ağızları ilişkisi. *Karadeniz Araştırmaları*, (11), 111-148.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı-2 indeks-gramer*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ertaylan, İ. H. (1946). Yûsufi-i Meddâh, yeni iki Varaka ve Gülşah nüshası Hamûşnâme-Dâsitân-ı İblis Aleyhillane ve Maktel-i Hüseyin. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1 (2), 105-121.
- Gülsevin, G. (2009). Eski Anadolu Türkçesi ağızlarında uzun ünlüler üzerine. *Dil Araştırmaları*, 5 (5), 39-56.
- Kartallıoğlu, Y. (2015). *Söz kitabı Türkçe-İtalyanca sözlük Bernardo da PARIGI*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mansuroğlu, M. (1988). Eski Osmanlıca. *Tarihî Türk şiveleri* (Mehmet Akalın Çev.). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Merhan, A. (2005). Filippo Argenti'nin "Regola Del Parlare Turcho" adlı eserindeki bazı sözcükler hakkında. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (18), 115-129.

- Rieu, C. (1888). *Catalogue Of The Turkish manuscripts in British Museum*. British Museum.
- Şahin, H. (2015). *Eski Anadolu Türkçesi* (4. Baskı). Akçağ Yayınları.
- Şahin, H. (1993). *Hatiboğlu Ferah-name (Dil özellikleri, metin, söz dizini)* (Tez no.27155) [Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Tulum, M. (2011). *17. yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk V. (2018). *Hatiboğlu Bahrü'l-Hakâyık* (2. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yağmur, Ö. (2014). Erken dönem Türkçe transkripsiyon metinleri ve bunların dil araştırmaları açısından önemi. *FSM İlmî Araştırmalar*, (4), 201-217. <https://doi.org/10.16947/fsmiad.02008>
- Yağmur, Ö. (2018). Esrârını Molino'dan aldım / Çaldım velî mirî malı çaldım: Antonio Mascis'in İtalyanca-Türkçe Sözlüğü Üzerine (1677). *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (12), 68-83. <https://doi.org/10.29000/rumelide.472752>
- Yağmur, Ö. (2019). *17. yüzyılda yaşayan Türkçenin söz varlığı*. Kesit Yayınları.
- Yelten, M. (2003). Meninski, François de Mesgnien ve eserleri. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 30, 581-589.

İnternet Kaynakları

- Hayalhanem. (2021, 14 Kasım). *Peygamber Efendimiz'in (sav) şeytanla konuşması* [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=Hto5elGH7Fw>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. *Derleme Sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr/>

El Yazması Eserler

- Kitâb-ı İblîs*, Talha Dilben Özel Kitaplığı.
- Şeytan Hikâyesi*, Talha Dilben Özel Kitaplığı.
- Yazıcıoğlu Ahmed-i Bîcân, *Envârü'l-Âşıkîn*, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Koleksiyonu, No: 229-M.